СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

28 (1028), 11—17 липня 2019

Павло Мовчан: Космос і Слово, «і зоряна — в душі — речовина...»

Як і кожна масштабна постать, Павло Мовчан — цілий багатогранний Всесвіт, іще недостатньо осмислений як явище, що сполучає Історію, Сучасність і Перспективу. Його різнобічна діяльність як поета, культуролога, публіциста, громадсько-політичного діяча й організатора у найширшому сенсі просвітницької роботи потребує інтерпретації з погляду і творення, і менеджменту сучасної української культури. Уміння сполучати чуттєве осягнення Універсуму засобами натхненного слова і постійне тримання чутливої руки на пульсі українського сьогодення, що крок за кроком творить історію, — одна з рідкісних рис справжнього Майстра.

Юрій МОСЕНКІС,
Дмитро ЧИСТЯК,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Європейська академія наук, мистецтв і літератури в Парижі

Поетична Одіссея Павла Мовчана триває понад півстоліття і має свою терністу, але щасливу долю. І хоча в часі теперішньому, здобувши заслужене визнання, вона не має належного поширення серед масового читача, імена знакові уважно стежили і тонко інтерпретували розмаїті грані таланту (але ж і наполегливої праці) автора, на долю якого випало не лише проходження крізь оманливі тенета часу, а й сходження завдяки заглибленню й розширенню духовного (а відтак і естетичного) досвіду — на той обрій, із якого розвиднюється не лише у світі матеріального, а й у поривах душевних, крізь які проступають сліди і знаки інших вимірів. Показово, що Іван Дзюба у передмові до поетової збірки "Сіль" (2013), окреслюючи його творче "горосходження", у фінальній пуанті невипадково згадував про впливи філософської лірики Шевченка, а саме — про "вміння говорити про вічні питання буття мовою самого буття". Варто, щоправда, зауважити, що таке "говоріння", "заговорювання" і "називання" — цілком органічне для певної традиції поетичного мистецтва, яка і нині, хоч і приглушена віршами наративного плану, а таки пробивається в українській культурі.

Дослідники міфологічних систем виводять найдавніші форми поетичного мистецтва зі священного дійства, коли відбувався контакт із духовними сутностями. "Говоріння" тоді поставало частиною ширшого магічного обряду із залученням інших ритуальних практик, які мали навертати учасників до "містичної партиципації" (Л. Леві-Брюль) зі світом сакральним, повертати до "часу першопочатків" (М. Еліаде), коли людська душа перебувала у прямому зв'язку з тепер уже потойбічним. І якщо в античній ліриці ще зберігалася чітка ритмічно-мелодична поетична структура з неодмінним музичним супроводом, то поступово в розвитку поезії її рудименти зникли, а з популяризацією верлібрових структур перенесено акцент із формально-фонічного на образно-смисловий рівень творення замість їхньої гармонізації, хоча са́ме збереження законів гармонійної структури постає одним із базових законів космотворчого мистецтва. Зауважимо, що "верлібризація" і "розмивання фонічних структур" поезії під впливом передусім американської та європейської традиції не набули світового розголосу — досить зазнайомитися із сучасною арабською, тюркською, індійською (та й північнослов'янською) поетичними культурами, а ще звернути увагу на популяризацію альтернативних течій на кшталт слем-поезії (хоча в ній саме філософсько-естетичної складової майже завжди бракує).

На щастя, творчість Павла Мовчана уникла згубних модних віянь "наративної поезії":

Бо раптом лопне, ніби перевесло,
обмежуюча розум близь земна,
і спалахне в очах сльоза небесна,
і зоряна — в душі — речовина.
("Крилом балкона піднятий угору...", 1988)

Зрештою, інакше бути й не могло: вже сам перекладацький доробок автора (а в ньому, до речі, досі не виданому окремою збіркою — і тюркські класики, філософи й містики Махтумкулі з Насімі, і велике гроно слов'янських поетів) свідчить, що окрім українського "говоріння", поет увібрав і екстатичну традицію суфізму, й етику коранічних текстів, і юдейську містику, й екзистенційні переживання чорногорських і російських шістдесятників (не дарма ж його твори перекладав майбутній Нобелівський лауреат Йосип Бродський). Уник поет ще й інших спокус — розчинення у численних впливах, надмірного абстрагування в ігрово-розумовій еквілібристиці, уславлення соціального чи матеріального прогресу чи регресу, моралізаторського замкнення у винятковій релігійній традиції, а також надмірного захоплення етнографізмом, історіографізмом, націєцентризмом та іншими -ізмами, ім'я яким — Легіон.

Досить ознайомитися з лірично-культурологічно-метафізичними нарисами Павла Мовчана "Витоки" (яка має бути перекладена в світі якнайширше, адже являє

сутнісні розмисли над духовним надбанням України), щоби впевнитися в гармонізаційному потенціалі досвіду української культури, який він узяв за етичний і естетичний орієнтир у своїй мистецькій і громадській творчості. Адже попри всю різновекторність ця творчість скристалізована навколо двох магістральних ідей — це Космос і Слово в ментальному синтезі. З одного боку, це безмежний Усесвіт, що репрезентує себе у трипільських храмах і візерунках на кераміці, образах дохристиянських божеств персоніфікованої Природи і християнських сакральних ідеях. З другого боку, це Логос в усій його давньогрецькій багатозначності, що сполучає архаїчно-символічну українську пісню з ведійською мантрою, старозавітне слово як засіб творення світу з новозавітним Словом Божим, Закон із Благодаттю.

Закінчення на стор. 3

15 липня 2019 року відзначаємо 80-ліття відомого політика і громадського діяча, поета і перекладача, кіносценариста і публіциста Павла МОВЧАНА. Нинішнє число "Слова Просвіти" присвячене цим іпостасям ювіляра. З роси й води, дорогий Павле Михайловичу, многії та благії літа!

“Павло Мовчан був і залишається одним із достойних мужів першого національного призову”. Георгій Філіпчук

«Придивись пильніше до свого відбитку…»

Георгій ФІЛІПЧУК

Буває, наступає мить, коли варто спробувати виміряти пройдене — простір і час власного буття, починаючи зі своїх далеких і до кінця непізнаних витоків, закладених у пам’яті свого Роду і Народу. Цей шлях власного життєвого космосу, зітканий з найнесподіваніших і незбагненних матерій та ірраціональних чуттєвостей, наповнених красою, щастям, мелодикою, натхненням, як і тривогами, неправдами та скривдженими долями, буде обов’язково пересічений людьми. У твоїй уяві навіть може нуртувати енергія діянь і помислів майже 8 мільярдів нині сущих землян і понад 50 мільйонів тієї свідомої спільноти, яка колись оберігала, творила, любила, воювала, продовжуючи рід. Кожен з нас у цьому розмаїтті індивідуальних характеристик, стикаючись з прозою життя, безперестану перебуває серед людей. Одні зустрічаються на перехрестях твоїх життєвих доріг, інші — на узбіччі. Вони постійно з тобою в широкому діапазоні світосприйняття — від серцевини емоційності і до збайдужілості спустошеної душі. Переходячи один одному дороги, закохуючись, навчаючись, боронячись, ми перебуваємо в стихії безперервних взаємин, хоча такий стан не завжди дає гарантії відчуття позбавленості дефіциту людського спілкування. Справді, людина є громадська тварина, писав Арістотель. Навіть найпотаємніше усамітнення, в якому час від часу виникає потреба для багатьох натур (не лише творчих і креативних), є випадковою невипадковістю, сутність якої полягає в погамуванні спраги від побаченого, пережитого, відчутого, захопленого чи зненавидженого предмета уваги.

Коли народжується ідея, вибудовується думка, твориться мистецький шедевр чи раціональна річ, мислимо і незримо, в соціумі чи природі, з нами перебуває Людина. Людськість присутня завжди, навіть у глухій самості. Бо вона, ця незрима, але очевидна матерія, формує атмосферу життя і дух цього світу. Вона вмонтована в найрізноманітніші форми буття, звуки, фарби, моральні норми, ідеали, устремління, прагнення свідомої субстанції, що функціонує в культуровідповідній і ніким не прочитаній (окрім Всевишнього!) моделі “Людина—Людина”. Цей загадковий за змістом, якісними і кількісними вимірами, формою обрамлення броунівський рух людських взаємин і вибудовує сенси для “живих і ненароджених”. Адже твоє світанкове пробудження і вечірня сповідь чи спокута за зроблене, вчинене і “пороблене”, за день, що минув, і за день завтрашній витають у думках, планах, емоціях, пов’язаних з людьми. Від удачі, цілей, можливостей майбутніх зустрічей та взаємодій часто залежатиме твоя дорога. У кожного вона — своя. Для одних — непомітна, незрозуміла, в тернах і перешкодах, для “щасливіших” — у славі, успіхах, устелена трояндами. Проте за своєю природою люди уподібнюються, оскільки кожен із нас прагне, мріє, з початків свідомого входження у світ, про щасливу долю, добро, вдачу, перемогу, кохання, тілесну чи іншу втіху, безхмарність гами почуттів. Усього не перелічити. Скільки людей, стільки мрій і доріг. Як хочеться, щоби на твоєму шляху зустрічалися добрі й благородні. Бо тоді з’являється більше шансів для твого “олюднення”, надії на “розумнішання”, особливо серцем.

Це ті щасливі випадки, коли “інший” для тебе є помічним, допомагаючи в навчанні “ходити” або з пересторогою нагадувати, що надмір швидкий біг (у нікуди) зробить тебе життєво посумнілим. А ще більше, коли поталанило стрінути Особистості, які є прикладом для наслідування, що сповідують єдине велике педагогічне правило — “роби, як Я”, яке здатне творити і самоудосконалювати людину, націю, суспільство. Бо людьми не народжуються, сказав відомий просвітитель Е. Ротердамський, вони — виховуються. Такі навчителі, як знамена. Вони стоять на сторожі, не даючи занапащувати душі, особисту, національну, державницьку гідність громадянина, розставляючи для народу вартісні реперні знаки, ціннісні орієнтири, що утримують людність від спокус “молитися чужим богам”. Цими розкуйовдженими думками намагаюся наблизитися не до істини власного прочитання якихось загальнолюдських сентенцій, а до більш значущого і складного — Слова, Світопочування, громадянського і творчого Чину Павла Мовчана. Направду, хто він? Формально — відомий Поет і Просвітитель. А ще — будитель, навчитель, творець і митець, політик і державник. Український. Інколи буває непосильно оцінювати його філософічність поезії і поетичність філософії українського серця, проте беззаперечно слід завжди вирізняти у всій його життєтворчості **націєдержавотворчу місію.** Павло Мовчан був і залишається одним із достойних мужів першого національного призову, які відновлювали втрачену українську державність, національну культуру, рідну українську мову, витолочену зайдами і “своїми” манкуртами історичну пам’ять. Велику суспільну значущість мало “Мовчанове світосприймання” упродовж принаймні останніх чотирьох десятиліть для державотворчих процесів. Він талановито, по-громадянському мужньо входив у глибини історії свого Народу, Світу, ставлячи за мету гідне ствердження українства у сучасному глобальному просторі. Скажу про Мовчана його ж словами, хоча й призначеними для осмислення інших сенсів і смислових пластів людського єства. Мовчан — це *Голос словоспівця, дзвінця найвищої духовної літургії, храм у Слові, які, відповідно до традиції, в українському ландшафті ставилися на узвишші, щоб голос дзвонів було чутно людям і світові*. Цей Голос продовжує, слава Богу!, не з меншою силою лунати Україною і сьогодні, в часи нових викликів і загроз, російської і колабораціоністської агресії, у період чергових спроб винародовлення українства, його демографічної і соціальної трагедії, яке знову, як і в XIX—XX століттях, шукає кращої долі за межами материзни. Він торкається у своїх різножанрових публічних виступах, творчих доробках, книгах і поетичних збірках, у телерадіодебатах найчутливіших сторін української душі, заглядає в глибинні схрони українськості, нагадуючи великим і малим про вічне Шевченкове запитання-застереження: “Що ми?.. Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?..”. Але візія Павла Мовчана не в сатисфакції реальності і не для простого сприйняття нашої історії, часами дуже трагічної, щоби знаходити своє належне місце в космогонічному просторі. Його голос, логос, емоція національної енергії, що природою закладені в ньому, звучать передусім для свідків сьогодення через звернення до великих пращурів, ідеали і цінності яких він “перекладає” на сучасну мову української Дійсності. Цьому підтвердженням є унікальні проекти “Просвіти”, які реалізуються ним щодо теми української національної героїки. Зокрема, визнання в Україні і поза її межами отримала серія просвітницьких науково-популярних фільмів (разом з партією “Патріот”) з промовистою назвою “Від Святослава до Небесної сотні”. Святослав, Сагайдачний, Богун, Сірко, Виговський, Мазепа, Орлик — імена, навколо яких формується національно-патріотична парадигма сучасної культурно-освітньої політики.

Павло Мовчан і Георгій Філіпчук

Історичність і філософічність мислення, адекватність реакції на український світ, яскрава почуттєвість у презентованих смислах, образах і формах, інтелектуалізм в оцінках глобальних і національних явищ, процесів та перспектив і, найважливіше, ніколи не притаманна для його характеру збайдужілість до української справи — риси, якими викрешується з його неповторної індивідуальності Лицар Духу, Слова і Чину. У його руках, емоціях, творчій і креативній драматургії Просвітника національна історія, культура, рідна мова, колом якої (за Потебнею) ревно і бережливо огортає свій Народ, набувають особливих сакральних ціннісних вимірів. Вони, як стверджується в авторському “Відлунні”, *за нами, і попереду нас, і в нас, і з нами*...

Реактивний на брехню і напівправду. Здається, що всі головні 9 почуттєвостей і майже три сотні їхніх пастельних емоційних відтінків присутні водночас у цьому молодечому запалі трохи сивочолого і мудрого Мовчана. Інколи міркую — чому йому вірять і так зацікавлено слухають, за ним і до нього йдуть люди, суголосні, навіть коли дуже сперечаються, його соратники, побратими, друзі з просвітницького “цеху”. Очевидно, приваблює передусім його природність, оскільки, знаючи його натуру понад три десятки років, бачу, що він завжди на чужий біль реагує боляче, а на радість — захоплено і солідарно-піднесено. Мені імпонує в ньому одна, можливо, дещо малопомітна для інших якість. Він ніколи не намагається бути дистильовано правильним. Зате він — нормальний, і в цьому його людська принадність. Позір Мовчана нагадує блиск очей молодого коня на сонці. У нього завжди відкрите забрало і дзвенять лати. Тому він є справжнім. Мовчанова правда є дуже незручною. Можливо, за це його так допікають недруги, без яких і світ не світ, політичні опоненти, не зараховують до свого “активу” і владоможці, бо не навчений обслуговувати, саркастично ставлячись до “політиків-офіціантів”, що “дякують самі собі” за зрадливість Україні. Видно, не приноровили, бо й не намагався. Хоча наше суспільне життя містить чимало посвідок, коли навіть дуже великі таланти знаходили комфортні прилаштування, припасовуючи своє “я” до кон’юнктури часу, вимінюючи українську *справу* на неукраїнську *страву*. Одну літеру змінено, а який клопіт від “провідної верстви” падає на народну голову. Загальне ототожнено з приватним, а “ставок, млинок і вишневенький садок” став вищим мірилом для “служивих”. Не біда, коли поведінкою править нужда, а коли — зрада, торг і ганьба. Особливо, коли такими стають провідники, “передній” ряд, запрошуючи людей летіти на фальшиве світло. Якось я признався Павлу, що “не встигається” за такими швидкими, улесливими і запопадливими. І на те воля Божа.

Сказано, щоби виокремити значиме. Мовчан, вийшовши з гущі українського чорнозему, непогамованої ніким землі, де запах Коліївщини і досі нуртує серед людей як остання надія, засвоїв інше правило життя, своєрідну моральну педагогіку, закладену в Святому Письмі. Адже сказано там, що лише *за чин твій буде заплата на твоїй дорозі*. Бо коли *вирішуєш скупо сіяти, той і скупо жатимеш*. Ще в ті далекі часи, двадцятип’ятирічним юнаком, Павло напише своє “Дидактичне” (1964 р.), в якому дуже по-дорослому етично й відповідально сприймається сенс життя:

Живи, дбайливо множачи добро,
Твоє життя — продовжений урок.
Настане строк на все давать одвіт:
Чого тебе навчив цей білий світ?

Здається, що Павло Мовчан, засвоївши великий материк світової й національної культури, філософії, літератури, завжди намагався давати одвіт — перед своєю родиною, народом, минулим і сучасним, майбутнім. Він нібито здійснював щоденний плебісцит (за Ренаном) перед самим собою, доводячи, що людство прекрасне тим, що говорить різними мовами, а люди різні, бо мова визначає характер їхньої думки, світогляду, колорит їхнього буття. Дуже вже хочеться сказати одну, можливо, суперечливу річ. У своїй найбільш значущій місії оборонця і творця української мови Мовчан є одним зі славних представників “послідовного націоналізму”, основи якого закладали і Г. Сковорода, і О. Потебня, і Т. Шевченко. Бо що, насправді, може зберегти, об’єднати Народ — це Мова. Вона слугує єдиною прикметою і умовою його існування. Лише тоді, як писав Сковорода, такий народ може стати “недвижною масою”. Оскільки не месіанізм і богообраність народу — месії за Достоєвським, оберігатимуть Світ, а ідеал примирення цивілізації з культурним і послідовним націоналізмом на основі думок гуманіста Потебні “про нерівну рівність”, що обстоює не лише власне “Я”, а й право на розмаїття культур та мов відповідно до вічного закону Природи. Адже світ “кожного” наділений особливим сприйняттям. Він обведений своєю мелодикою, мовою, культурною традицією, духовними рамами. “Яким ти є, так ти і бачиш”, — писав видатний шведський учений, містик і філософ Е. Сведенборг, ідеї якого Павло Мовчан часто “перекладає” для українського ладу. Бо людські спільноти складені зі своєрідних знаків та звуків і кожна має свій алфавіт і мелодію. Цьому внутрішньому світу ще у XVIII ст., на зорі творення національних держав, Сведенборг надав найвищого статусу, не обмежуючи, а розширюючи його у трьох сенсах: земному, духовному і небесному. Саме у цьому видимому і невидимому космогонічному просторі Всесвіту відшукує Мовчан гніздо життя для України. Пружний, романтично-реальний і філософічний погляд закладений у його поезії, книгах, роздумах і публічних виступах, творчій і громадсько-політичній діяльності. Енергія і мистецтво “Бути!, а не мати” (за Е. Фромом) визначає його світоглядну і поведінкову норму життя, до якого він ставиться з благоговінням. Згадую вірш-сповідь “Я...”, написаний 2004-го:

*Життя розгонисте, як **свято**,*
аж мружишся від ясноти...
Пощо доточувать малюнок
щербатим кольором пітьми,
*якщо цей день — **життя дарунок**,*
*— з **подячністю** його прийми...*

Прийми, дорогий Друже, і нашу щиру Подячність. За Твою Любов і Працю. Для України! Щоб Твоє *макове “Я” завжди кільчилося* на українській ниві і в українській Душі!

Павло Мовчан: Космос і Слово, «і зоряна — в душі — речовина...»

Закінчення. Початок на стор. 1

Представляючи спільний французький переклад Дмитра Чистяка і Ніколь Лоран-Катріс вибраних поезій “Срібна кров” Павла Мовчана після його обрання, разом із незабутнім Юрієм Богуцьким, дійсним членом Європейської академії наук, мистецтв і літератури в Парижі на презентації у видавництві “Лярматтан” у січні цього року, Кавалер Ордена Почесного Легіону Генеральний секретар ЄАНМЛ Ніколь Лемер Д’Агаджіо зауважила, що саме завдяки ліричному світовідчуттю поет пропускає крізь душевну структуру знаки духовних вимірів, утривалених у світі культури, і перевтілює їх у творчу матерію вірша. На презентації збірки були присутні відомі письменники, члени ЄАНМЛ з різних країн, які також тепло відгукнулися про автора, тож заповідається на тривалу і плідну співдружність.

Так, присутній на презентації член Румунської академії, Президент Міжнародної літературної академії ім. М. Емінеску, почесний професор Крайовського університету Йон Дяконеску на Міжнародному фестивалі поезії ім. М. Емінеску вже згодом, у червні цього року, з нагоди ювілею поета “за визначний письменницький доробок” відзначив П. Мовчана Золотою медаллю ім. М. Емінеску, висловивши надію підготувати румунське видання “Срібної крові”. Високо оцінила творчість поета відома італійська поетка, Президент Міжнародного фестивалю “Європа віршована” Лаура Ґаравалья, зазначивши, що “духовний досвід Павла Мовчана дає наснагу для європейського читача, відкриваючи міфічний космос маловідомої ще української культури” і, сподіваючись на зустріч із автором восени в Києві, запропонувала підготувати італійське видання його творів. Її підтримав професор міжнародної політики Римського університету Лучано Монті. А давній друг поета, класик азербайджанської літератури, професор Чанакалінського університету, лауреат Премії ЄАНМЛ “Любов до свободи” Мамед Ісмаїл поділився теплими спогадами про спільні відвідини місця поховання видатного мислителя Насімі й наголосив на видатній роботі П. Мовчана з поширення в Україні тюркських літератур.

Інший член ЄАНМЛ і Молдовської академії наук, головний редактор тижневика “Література і мистецтво” Ніколае Дабіджа, який також планує незабаром відвідати Україну, зауважив, що французьке видання творів українського поета має стати джерелом для пошуку духовних цінностей і для сучасних франкомовних читачів з усього світу, адже в пору надмірної інтелектуальної еквілібристики твори П. Мовчана переносять акцент на духовну структуру країни, роду, душі людської та загальнолюдської. Член ЄАНМЛ і Болгарської академії наук і мистецтв, лауреат Премії ім Ф. Коппе Французької академії Атанас Ванчев де Трасі зауважив, що вихід творів П. Мовчана у серії “Поети п’яти континентів” у видавництві “Лярматтан” є перемогою для української поезії і пожалкував, що досі не видано в ній твори відомих йому класиків Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, які майже не доступні для франкомовних читачів. Але поет зауважив, що “тексти П. Мовчана — такої мистецької сили, що вони напевне прокладуть шлях і для інших українських митців”.

Маємо надію, що творчість ювіляра тільки розпочинає свій широкий шлях, адже французьке видання впевнено завойовує серця відомих зарубіжних письменників, літературознавців і діячів культури — від Китаю до Мексики, від Японії до США. Дуже хочеться, щоби й державні структури нарешті усвідомили важливість представлення за кордоном найвищих зразків сучасного українського письменства, до якого, безумовно, належить творчість П. Мовчана, адже Нобелівські лауреати не з’являться в Україні без належної промоції наших авторів за кордоном, і то передусім авторів, які складають ядро української духовної культури.

Поділяючи думки зарубіжних колег, зауважимо, що одухотворена віршева матерія у П. Мовчана набуває нової якості й на формальному рівні — через появу складних магічно-фонічних структур, новацій у словотворі чи навпаки — “оживлення” призабутих конструкцій, завдяки потебнянській “внутрішній формі” слів чи “креативній функції” поетичного за Р. Якобсоном. Але ж вірш само-творитися і в плані образно-символічному — через прирощення смислів завдяки багатозначності введених образів і їхніх поєднань, поліфонії “слідів” культури з розмаїтих культурних традицій, взаємне перетікання суб’єктів оповіді й ліричного героя, метафорично-езотеричні смерті-ініціації матерії для абстрагування й ідеалізації. Тому коли автор на завершення збірки “Сіль” у вірші “Взаємне віддзеркалення” зауважує, що “на відстані любові” “світло з світла виника // і відбиває близнюка”, за цим ліричним спостереженням — і платонівські ідеологеми Ейдосів та Андрогіна, підсвічених Божественним Благом, і еманація Єдиного у неоплатоніків, і кабалістичне світло Дерева Сефірот, і патристична тріада Преблагого, Прекрасного і Пресвітлого, і відлуння законів аналогій у численних езотеричних течіях, і прадавнє відчуття душі як частини циклічного сонячного бога в українській міфології...

Представлення кандидатури П. Мовчана Д. Чистяком спільно з Генеральним секретарем Європейської академії наук, мистецтв і літератури в Парижі Н. Лемер д’Аґаджіо

Презентація французького видання збірки П. Мовчана “Срібна кров”

За лише однією цією цитатою промовисто видно, що суб’єкт поезії Павла Мовчана — багатоманітний і водночас сталий. Попри мінливі метаморфози, трагічну боротьбу в різноманітних просторових і часових координатах, духовні сили, закладені в Людині, постають проекцією вищих духовних структур за умови гармонізації подібного подібним. Звідси — боротьба ліричного героя за зчасту драматичне уподібнення до християнських чи давньоукраїнських язичницьких ідеалів. Такий катарсис може навіть уявитись розкладом матерії, але за ним угадується вихід на новий цикл на шляху до духовного вдосконалення. Зауважимо, що такі трансформації розпросторюються не лише на людину, а й на ширші духовні сутності — Родину, Рід, Землю і Людство. Відкинувши недоречну патетику, поет розкриває їх саме як структури всезагального Духу, що перебувають у тісних взаємозв’язках і також проходять складний шлях крізь одміни часу та просторів, крізь Хаос — до осягнення самості і спільності з гармонізованим Космосом.

А в очі входила досвітня
імла студеним промінцем;
ставав кінцем початок світу,
першопочаток же — кінцем...
(“Погляд крізь магічний кристал”, 1988)

Одним із важливих засобів гармонізації хаотичних тенденцій у розвитку України постає її Мова як проекція Духу (така ідеалістична думка в різній термінології має давню традицію — від Платона до Св. Томи Аквінського, від В. фон Гумбольдта до Ю. Лотмана) і водночас Духу Народу. Ось чому, як показує опубліковане цього року монографічне дослідження О. Строкаля (К.: “Ярославів Вал”), важливо не лише проаналізувати, а й популяризувати мовотворчий потенціал поетичного доробку автора — тонкий знавець гармонізує її, ретельно дбаючи про її чистоту й відновлення, окреслюючи тенденції для її можливого розвитку. Попри те, що:

...ніч така,
як безодня — глибока.
[...]
Порох шерхне на устах,
непрошита глухота,
а на грудях меч лежить, —
ходить колом чорна нить —
навиває голосок, —
довкіл серденька клубок.
(“Соловейку маленький...”, 2015)

У цьому контексті стає зрозумілою поважна і чітка державотворча діяльність Павла Мовчана, зокрема з відновлення і організації у важкі часи Всеукраїнського товариства “Просвіта”, яке несе виняткову культурно-освітянську місію, продовжуючи традиції тих славних попередників, які заклали духовну основу для формування української нації — для плекання наступників, що забезпечать безперервність історичного поступу Духу України в гармонії з діяльністю вищих духовних структур.

У рік поважного ювілею Павло Мовчан — у дивовижній формі. Зрештою, так і має бути — коли життя присвячуєш роботі й творчості, яка одухотворює, — роботи і творчості вистачить на літа й літа, і навіть за цьогосвітніми літами, адже шлях Слова і Духу не має меж. Про це знає гаразд і сам Митець, наснажуючи й нас:

Розверзається світ, і в розломі зіяє
свідровина гудюча, що всмоктує час.
Невагомий вже я — оболонка прозора злітає
у продухвину круглу, де сонце висвітлює нас.
(“Повертаюсь і я. І ніхто не затрима...”, 2015)

З роси і води Вам, дорогий Павле Михайловичу, — на благі і ясні літа!

Юрій МОСЕНКІС,
Дмитро ЧИСТЯК

Вшанування П. Мовчана на Міжнародному фестивалі поезії ім. М. Емінеску в Румунії

“Ми з Павлом Мовчаном у своїй поетичній творчості не керувалися намірами сподобатися усім майбутнім читачам”.

Так твориться незриме братерство поетів

Василь ГОЛОБОРОДЬКО,
лауреат Національної премії імені Т. Шевченка

Не суттєво, коли я познайомився з Павлом Мовчаном, спершу з його поезією, а пізніше і особисто. Це відбулося дуже давно, у той час, коли я почав стежити за літературною періодикою, переживаючи неповторні хвилини радості від зустрічі з новими творами молодих поетів, а з-поміж них, різних і захопливих, і з віршами Павла Мовчана.

Суттєвим для мене є те, що ті хвилини радості поселилися в моїй душі назавжди, і від того стає добре на душі, хоч би якими тяжкими та нерадісними були життєві обставини.

Колись один поет висловив думку про спинену мить. Так-от, я вважаю, що такою спиненою миттю і є поезія, та поезія, з якою я познайомився на початках свого творчого шляху.

Спочатку було знайомство з віршами поетів, а потім уже й з самими поетами, і це не було знайомство вперше, а ніби зустріч із давнім знайомим — світло поезії проектувалося на особи поетів, і ті світлі постаті супроводжували усе моє життя.

Це не тому, що відстань у просторі й часі ідеалізує людей, події, а саме через первісне світло їхньої поезії.

Інколи думаю: мабуть, добре, що я не жив поряд із тими людьми, бо близьке спілкування затьмарювало б світло, яке я носив у душі та оберігав його, як вогник свічечки від повівів вітру.

Так твориться незриме братерство поетів.

На жаль, виявляється, що товариство поетів таким аж надто братерським не є, напевне, таким не було і в той час, коли я всіх поетів вважав своїми братами.

З часом відбувалася соціальна диференціація, і кожен займав, часто не з власної волі, особливу, свою, нішу у суспільстві, комунікації переривалися. Не тільки через відстань чи вікову різницю. На жаль, так є, і з тим нічого не поробиш.

Коли я відбував військову службу у Владивостоку, мені мої друзі багато надсилали книжок з України. Пам’ятаю й досі той святковий день, коли серед інших книжок побачив збірку Павла Мовчана під назвою “Кора”. Свято тривало усі дні, коли я неодноразово перечитував вірші зі збірки. Коли повертався додому, то серед інших найпотрібніших речей, які узяв із собою, була і та збірка.

Існує таке поняття, як внутрішній монолог, але є ще й внутрішній діалог: хіба мало я подумки розмовляв з дорогими для мене, відсутніми, людьми, висловлюючи свої враження та думки від прочитаного.

На початках творчості, коли я інтенсивно шукав свого неповторного способу творення віршів, маючи перед очима різні взірці, зокрема й верліброві, але то все були верлібри зарубіжних авторів, якось я зустрів вірш Павла Мовчана “Білі чоловічки”.

Це мене неабияк підтримало у моїх намаганнях писати не класичними розмірами, а тільки верлібром, бо я побачив, що і нам, у полоні радянського класичного віршування, можна писати вільними віршами.

Це було підтримкою в моїх намірах.

І хоч сам Павло Мовчан не відійшов від класичного віршування, маючи там неперевершені досягнення, я й далі продовжую іти шляхом вільного вірша, шляхом, початком якого був і той пам’ятний для мене вірш.

Про що я завжди згадую і розповідаю всім із вдячністю авторові, Павлові Мовчанові.

Вперше Павла Мовчана я побачив у травні 1964 року, коли мене запросили на семінар, який проводили в Ірпені: саме у той час автор уже відомої мені збірки поезій “Нате!” там теж відпочивав. Він уже навчався у Літературному інституті ім. Горького, а в Ірпені захоплювався грою в настільний теніс. Спільні знайомі багато розповідали про нього. Здається, саме у той час і після тих розповідей я почав із захопленням сприймати не тільки вірші Мовчана, а й його життєві успіхи. Він став тим, кого я хотів би наслідувати. Кілька років після тієї зустрічі у мене теж так усе щасливо й складалося, поки не урвалося відрахуванням із 2-го курсу Донецького університету.

Хоч зустрічей після того у нас і не траплялося, але мене завжди гріла думка, що десь є мій спільник на поетичній ниві та однодумець у вимріюванні справжньої України.

Мистецький вечір у Київській філармонії. 2014 р.

З 1986 року мої вірші почали друкувати в Україні, бо перед тим майже 20 років не друкували, навіть прізвище моє не згадувалося серед молодих літераторів, а 1988-го уже навіть готувалася збірка моїх віршів, і Павло Мовчан попрохав написати до неї передмову Миколу Вінграновського, що той і виконав, написавши блискуче есе про мої вірші.

Хоч мене й не друкували майже 20 років, і видавці, редактори видавництв, переважно мої колеги по поетичному цеху, знали про це, але не квапилися з пропозиціями надсилати їм рукопис своїх віршів, а може, це відбувалося ще й тому, що я перебував далеко від Києва, де мої побратими-колеги переймалися не поезією, а пошуками діаспорянських благодійників, а тому не до мене, упослідженого комуністичною

Вітальна подяка

Валерій ФРАНЧУК,
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, народний художник України

Отже, ще живий подосі,
Отже, випростай крило –
глянь, кружляє безголосо
янгол дня понад селом...
“Ти” (стор. 4)

Це з подарованої книжки нових поезій шановного ювіляра. На моєму письмовому столі, так я називаю невеличку дошку на підвіконні в майстерні, що на Троєщині, лежать поряд Біблія, “Кобзар”, мистецький альбом Василя Забашти, митця, який у тяжкий період моїх блукань своїм теплим словом скріпив мої молоді, але вже пошарпані крила мрій. Тут же повноправно господарюють філософські притчі поетичної збірки Павла Михайловича Мовчана “Ти”. Розгортаю я її, коли душа просить розради, в часи серйозного осмислення подій сьогодення моєї України. Коли серце вивертається з грудей криком відчаю чи б’є у голову набатом про українські граблі, котрі з доброго інструмента перетворилися в довбешку, на яку ми, земляки, перманентно натикаємося, і вже здається, що від повторення тих ударів на головах у деяких людей не гулі, а козлячі роги виросли.

Лампаси, канти, ями п’ятикутні,
Трибуни... сурми... піраміди... гіпс...
Немає часу... є якесь майбутнє...
Єства нема — суцільний є заміс...
“Ти” (стор. 34)

Наше знайомство з Павлом Михайловичем припадає на початок 90-х років XX ст. Доки житиму, буду вдячний, що очолюване ним Всеукраїнське товариство “Просвіта” так сердечно, по-братерськи, прийняло мене, простого хлопця з подільської глибинки, з його, на той час, не такими широковідомими творчими добутками, у свої славні лави. Спочатку вільним слухачем, далі — рядовим товариства, а тепер членом його Головної Ради.

На виставці Валерія Франчука “Дзвони пам’яті”. 2005 р. Український дім

Я митець, тому завше запрошую побратимів на свої виставки, бо шаную їх, а присутність пана Павла — це завжди свято. Його слово окрилює мене, запалює, надихає. І у часи, коли мої творчі здобутки люди оцінювали, і коли мене як митця ігнорували, а то й відверто замовчували. Особливо в той час, як мою творчість товариство подавало на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка. Це була не коротка дистанція, а семирічний марафон на справжність, на виживання. “Просвіта” всі ці роки йшла поряд впевнено і з вірою, що моя творчість заслуговує на визнання. Тим більше, щороку я представляв на розгляд комітету новий цикл творів та проводив до десяти персональних виставок.

Та хіба тільки я один мав таку підтримку? Скільки славних синів і дочок України зневірювалися у справедливості влади до їхніх творчих досягнень, але Павло Михайлович Мовчан своїм щирим теплим словом і ділом завжди надихав на нові творчі звершення. Люди вірили і вірять йому, тому йдуть уперед. Не можу не зауважити, що всі двадцять вісім років нашого Українського часу, і сьогодні, державне керівництво проблемами “Просвіти” себе не обтяжує, а от перешкод на шляху товариства було вдосталь. “Добрі люде” стільки разів ставили палиці у кермо вітрильника, що нікому іншому, мабуть, і не вдалося би втримати курс у майбутнє.

Вже переходить захват в біль,
Любов — протяжна мука...
Замість зозулі — звідусіль
Летять осінні круки...
“Ти” (стор. 14)

Але керманич Мовчан не лише зміг провести через грізні рифи і згубні мілини в штормовому морі змін і пертурбацій, а зберіг і розбудував цю надзвичайно важливу всеукраїнську громадську організацію, що стояла від самих витоків державотворення і діє в ім’я української нації та виводить її неперебутнє значення на світовий загал.

Співаючий обруч кружляв по видноколу,
пружинистий ціпок йшов кумельгом у степ
і відривавсь від губ стрічкастий чистий голос
і лунко вимовлялось твоє ім’я святе...
“Ти” (стор. 16)

Я, слава Богу, не обділений увагою преси і телебачення. Моїй творчості присвячено понад 380 рецензій і статей-досліджень. Але є такі автори, слово яких для мене особливо цінне, хай би коли воно було сказане чи написане. Таким для мене є слово Павла Мовчана. Виняткове, сучасне, дороге.

“Потрібно мати багато в грудях повітря, в душі – потребу, аби за час, проведений біля мольберта, сягнути тих заказаних зон цього, але водночас й іншого світу, щоб стверджувати: є вічність, в якій панує вічна осінь, чи весна, чи літо, є вічність, яка присутня в нас, і ми самі є часовими згустками, в яких присутні не лише прекрасні рідні українські краєвиди, але й присутні ті, від кого відібрали можливість жити, продовжуючись в дітях та онуках... Є трагічні постаті, які виходять разом з туманами, з снігами, з дощами, з глибин 1932—33 років, аби нагадати: в цьому світі є велике зло, яке все руйнує, яке відбирає Час, згортає Вічність, зсовуючи на історичному Кону Куліси, аби сказати, що все абсурдне, бо є лише велико ніщо...

“Павло Мовчан своїм щирим теплим словом і ділом завжди надихав на нові творчі звершення. Люди вірили і вірять йому, тому йдуть уперед”.

владою автора, їм було. Аж 2013 року видавництво ВУТ “Просвіта” звернуло на мене увагу та й видало великий збірник моїх віршів, оздобивши видання глибокою передмовою доброзичливого пера мого улюбленого здавна поета Павла Мовчана.

2014 року я змушений був залишити Луганськ, який став мені некомфортним для проживання. Завдяки піклуванню Павла Мовчана, тоді секретаря НСПУ, мене поселили в Ірпінському будинку творчості письменників. Оскільки я виїжджав із Луганська, вважаючи, що ненадовго та й ще серед літа, тому й лишився не приготовленим до осінньо-зимових понижень температури, але і в цьому випадку прийшов мені на допомогу мій колега Павло Мовчан. Поселили мене у БТП рішенням тодішнього секретаріату, і я, і вони сподівалися, що ненадовго, а виявилися, що я проживаю ось уже п’ятий рік. Нове керівництво НСПУ звернуло на це свою пильну увагу і стало устами очільника цієї творчої організації дорікати мені в тому, що я жодної копійки не плачу за надкомфортне проживання: ванни немає, туалет от-от провалиться під землю.

Висока поезія, яку адоруємо і я, і Павло Мовчан, у радянський час не підтримувалася (мої вірші не друкували, а Павла Мовчана належно не поціновували критикою), бо в ті часи культивувалася поезія, доступна для невибагливого читача, тобто щоб вона була зрозумілою і “свинарці й пастуху”. А нині, здається, молоді поети цим не переймаються, для них на першому місці стоїть тематична новизна, а видавці підлаштовуються під примітивні смаки потенційних читачів: це треба зняти, це треба змінити, бо сучасні читачі не зрозуміють...

Добре, що ми з Павлом Мовчаном у своїй поетичній творчості не керувалися намірами сподобатися усім майбутнім читачам, тому й маємо кілька томів високочолої неперебутньої у часі поезії Павла Мовчана.

Читаймо цю високу Поезію, перебуваймо на тих височинах, куди нас здіймає поет!

Проте митець, як помічник Господній, рішуче розбирає ті бетонні мури довкола нас, і, розпанахавши вікна навстіж, каже: “Світ прекрасний, Світ великий, Добро і Бог поряд”. І Пам’ять є не чим іншим, як нагадом про те, що за зримим завжди існує незриме, так вміло і так душевно висвітлене променем таланту, таланту Валерія Франчука”.

Зі статті “У промені Франчуківського світла”, ст. 4. 2009 рік. Київ, П. Мовчана до буклету творів В. Франчука.

Як після таких слів не ставати до мольберта?

Велике благо і відповідальність — іти однією дорогою з великим сином України Павлом Михайловичем Мовчаном — поетом, воїном, патріотом, слово якого є гострим мечем для ворогів нашої батьківщини і броньованим щитом для захисту рідної землі. Павло Михайлович належить до золотого фонду інтелектуалів, що генерують і збагачують Націю. Завдяки таким видатним постатям статус вільної України так веселково розкрився в останні три десятиліття. Сподіваємося, навіки.

Його слово викресане зі знаків-тотемів мегалітичної Кам’яної Могили, тому воно поза простором, поза часом. Воно вільною птахою злітає в незбагненну височінь, де немає ницості, зради, де панує Дух! Його думка віддзеркалюється в очищах скіфських курганів-святилищ, баб-ідолів. Вона окроплена джерелами трипільської доби, живильно наповнює довкілля, тамує спрагу в мені, в тобі, в нас, несе людське єство до правитоків нашого буття.

Життя! І ти було медовим
І не оскаржить днів своїх:
ми — ті ж , ми — ті ж, хоч дні все нові,
а за вікном: то дощ, то сніг...
“Ти” (стор. 18)

З роси й води Вам, дорогий наш ювіляре, великий майстре слова, друже-побратиме Павле! Дякую долі за радість жити поряд із Вами, вчитись у Вас любові до Батьківщини, відчувати Вашу мужність у відстоюванні принципів і переконань, яких так бракує в наш розхристаний час.

Василь КЛІЧАК,
директор видавничого центру “Просвіта”

Великий Книжник

Окремій книжковій шафі я складаю книжки, видрукувані у видавничому центрі “Просвіта”, починаючи з 1995 року, часу заснування видавництва. Їх назбирується близько п’яти сотень. Загальний наклад видань налічує близько двох мільйонів примірників.

А як усе починалося?

На запрошення Павла Мовчана я прийшов у “Просвіту” у липні 1992 року. 27 років тому. Він запропонував мені очолити видавничий відділ Товариства. Випустили ми тоді кілька брошур, навіть замахнулися на серію “Народна бібліотека” (у стилі матірної “Просвіти”). Видали посібник Івана Ющука “Украинский язык для начинающих” (накладом 65 тисяч прим.), “Кобзар” Тараса Шевченка, ілюстрований Василем Лопатою (накладом 25 тисяч прим.).

25 квітня 1995 року було зареєстровано ТзОВ “Видавничий центр “Просвіта”, до створення якого Мовчан активно долучився. Питання створення видавництва визріло у зв’язку з вимогами законодавства. Відповідно до нього, товариство “Просвіта” могло здійснювати видавничу та іншу господарську діяльність через створені комерційні структури. Отже, ми почали діяти. Відтоді випустили чимало книг, якими я особисто пишаюся. Чи варто перелічувати всі? Варто, але неможливо, бо забракне газетної площі.

Хочу наголосити на одному: всі наші найвизначніші, найвдаліші проекти не могли обійтися без участі Павла Мовчана. Участі суттєвої і вагомої.

Згадую 2004 рік. Вересень. Форум видавців у Львові. Оперний театр.

Нагороджують кращі книжки у різних номінаціях. І доходить черга до найголовнішої нагороди — Гран-прі. Зал затамував подих. І тут ведучий оголошує — Гран-прі Форуму відзначено книжку поезій “Слуга півонії” Миколи Воробйова, видавничий центр “Просвіта”. Піднімаюсь на сцену, отримую Диплом і равлика. І кажу слова вдячності журі Форуму, а потім роблю такий наголос:

... і Євгеном Пашковським

— А ще я хочу сказати, що цей наш видавничий проект відбувся завдяки ініціативі та підтримці голови “Просвіти”, народного депутата Павла Мовчана, який присутній у цій залі.

Ведучий підхоплює мою хвилю і говорить у залу, сповнену бурхливих оплесків:

— Пане Павле, вітаємо Вас щиро! Львів Вас любить!

А ще я додав, що сподіваюся, цю високу оцінку журі Форуму візьмуть до уваги високодостойні члени Шевченківського комітету наступного року. Так і вийшло. Наш автор Микола Воробйов став Шевченківським лауреатом 2005 року.

Також сім’ю лауреатів поповнив 2006 року наш автор, полум’яний публіцист, славний і незабутній Анатолій Погрібний за книжки “По зачарованому колу століть”, “Поклик дужого чину”, випущені у нас.

Варто згадати книжку Р. Радишевського та В. Свербигуза “Іван Мазепа у сарматсько-роксоланському вимірі високого бароко”, також відзначену Форумом видавців у номінації “Минувшина” 2006 року.

Я б назвав це видання шедевральним.

А ще — наша Шевченкіана. Як же без неї? Випускали ми “Кобзар” Шевченка, крім згадуваного лопатівського, ще в оформленні Володимира Гарбуза. У теперішньому виданні “Кобзаря” дизайнер Костянтин Сулима використав орнаменти незабутнього Володимира Юрчишина. Мовчан запропонував ідею, щоб кожне видання “Кобзаря” було в новому художньому оформленні. Він подав гасло: “Кобзар” — у кожну українську сім’ю!” Хочеться вірити, що так воно й буде. Це одне з багатьох завдань, які ставить перед собою й перед усіма просвітянами наш очільник.

Павло Мовчан з Василем Клічаком...

Окремої уваги заслуговує “Декамерон” Боккаччо у перекладі Миколи Лукаша. У вихідних даних книжки я зазначив: “Автор ідеї Павло Мовчан”.

Працював я над цим виданням із незабутніми Леонідом Череватенком і Анатолем Перепадею. Унікальність видання полягає в тому, що ми опублікували нередагований текст перекладу Миколи Лукаша, тобто не такий, який на початку 60-х випустило видавництво “Дніпро”. Тоді той текст добряче поредагували редактори. У Лукаша було багато діалектизмів, він намагався передати мову твору Боккаччо мовою тієї епохи, якою користувалися в Україні.

Мовчан — великий книжник, інтелектуал. Добре знається в літературі, мистецтві, політиці. Особливо відчуває, яку саме духовну поживу треба давати читачеві. Якось сказав мені: “Потрібні словники. Добрі словники. Те, що зараз випускають, не те. Подумай, порадься з фахівцями”.

Я пішов в Інститут української мови НАН України до його директора, на жаль, уже незабутнього Василя Васильовича Німчука.

— Є в нас такий словник, Василику (так звертався до мене цей славний чоловік). П’ятнадцять років лежить у папках машинопис.

Склали ми видавничу угоду. Забрав я той словник. Один набір. Другий. Третій. Перша верстка. Друга. Третя. Активна співпраця з науковим редактором, професором В. В. Жайворонком.

Чимало стріл було зламано навколо роботи над цим грандіозним проектом. Доходило до емоційних спалахів, суперечок, напруження. Слава Богу, все вже в минулому. “Словник української мови” вийшов двома виданнями. Словник академічний. Як сказав один професор-мовознавець, “це чесний Словник”.

Мовчан має словники, які виходили у двадцятих роках минулого століття. Так, це букіністичні видання. Зокрема, “Російсько-український словник” Бузинного і Щепотьєва, який ми випустили позаторік із передмовою мовознавця Ірини Гнатюк. А торік вийшов у нас “Українсько-російський фразеологічний словник” невідомого автора. Павло Михайлович пам’ятає, як у шістдесятих роках цей текст поширювали нелегально у машинописі. Копію нам запропонував академік Петро Вольвач.

Я пишаюся цими виданнями. Так само, як і багатьма іншими. Як, наприклад, серією “Бібліотека українського воїна”, вихід якої став можливим завдяки наполяганню Павла Мовчана.

Цей чоловік заслуговує на багато добрих слів за безпосередню причетність до виходу в світ багатьох просвітянських видань, без яких годі уявити нинішнє літературне, наукове і просто просвітницьке життя.

Господь щедро обдарував Павла Мовчана багатьма талантами. З-поміж них яскраво проявив себе і талант книжника. Дай Боже здоров’я і наснаги Великому Книжнику!

Зело

Павлові Мовчану

Був день голубий березневих канікул.
Тривав у столиці шкільний семінар.
Його пам’ятатиму, певно, довіку.
А пам’ять про нього роздмухує жар.

Уперше побачив відомих поетів.
Із трепетом юним дивився на них.
Було. Відгуло у стрімкім часолеті.
І враження чисті розтали, як сніг.

Відвідав тоді поетичну крамницю.
І вийшов із неї із клунком книжок.
Вже вдома узявсь по одній роздивиться
в надії відчути легесенький шок.

Не знаю, чому я придбав ту брошурку.
Точніш, не брошурку, а книжку тонку,
що мала, звичайно, тонку палітурку
і мову у віршах зовсім не таку,

як в інших поетів. Читав її щиро
і так прислухався до дивних словес.
І в день, який бачив поет, я повірив —
виткий, холодкавий, похітливий весь.

Та мова його мене заворожила
у книжечці, названій просто — “Зело”.
І трави за вікнами мовби ожили,
напнулося в кожній травинці стебло.

Інакшими стали рослини й дерева.
Розширився простір у межах вікна.
В ту пору весняну мені, школяреві,
відкрилася творчість Павла Мовчана.

Не зналось тоді, як опереній пташці,
які у прийдешньому ждуть відкриття.
І станеться так, що з поетом в упряжці
ми йтимемо довгу дорогу життя.

Невже таки довгу, що аж на чверть віку?
Зусібіч оточену щедрим зелом.
І що на ній треба іще чоловіку? —
хоч крихту, наповнену свіжим теплом.

І щоби росли оксамитові трави.
І їх не топтали в донецьких степах
ворожі колеса, мармизи леправі,
що палять зело, відчуваючи страх,

бо всього не спалять. Його — ціле море,
в якому ніяк не дістатися дна.
Буяє зело, як музичні акорди
в симфонії звуків Павла Мовчана...

“Головним героєм (alter ego автора) стала природна людина”.
Юрій Ковалів

Натурфілософська метафора Павла Мовчана

Юрій КОВАЛІВ,
доктор філологічних наук

Павла Мовчана більше знають як політичного й громадського діяча, депутата Верховної Ради України кількох скликань, одного з учасників підготовки й ухвалення Конституції України (1996), лауреата Шевченківської премії тощо й голови ВУТ “Просвіта”, шефа-редактора газети “Слово Просвіти”, але менше як поета з виразним ідіостилем. Його дебютна збірка з епатаційною назвою “Нате!” й такими ж віршами з’явилася в касетному виданні (1963) Держлітвидаву разом з першими книжками В. Підпалого, Б. Мамайсура, Р. Кудлика та ін., які вписалися в контекст шістдесятництва. Тогочасна атмосфера світоглядно-естетичного “космізму”, відкритої публіцистичної риторики позначилася й на наступних збірках “Кора” (1968) і “Зело” (1973), та вже помічалися нові семантико-стильові ознаки, що невдовзі стануть визначальними у творчих пошуках поета, який прагнув недосяжної, але важливої в екзистеційно-епістомологічному значенні істини, що, ніби кора старого дерева, “спіткнувшись реченням зеленим, / Вибухне на вербних язиках”. Поет пережив відкриття в собі особливого художнього світу без зовнішніх риторичних оздоб, поступово, дедалі виразніше виявляв іманентну схильність інтровертивного заглиблення в сутнісні основи буття, сфокусовані в медитаціях і метафорах натурфілософської лірики, здатної подавати їх у металогійній квінтесенції. Головним героєм (alter ego автора) стала природна людина, спроможна спілкуватися з довкіллям на рівних, адекватно декодувати його знакову систему, діалогізувати з ним.

Йшлося про модернізацію давньої традиції, відомої з античної доби, в українській поезії обстоюваної творчістю Г. Сковороди, Я. Щоголева, М. Рильського, Є. Плужника, В. Свідзінського, Б.-І. Антонича, а серед сучасників П. Мовчана — В. Підпалого, М. Вінграновського, І. Калинця, Л. Талалая, В. Затуливітра, Ірини Жиленко, Г. Чубая, О. Лишеги, В. Осадчого, Є. Гуцала, Наталки Білоцерківець, Людмили Таран, А. Кичинського та ін., близьких до них поетів Київської школи. Йшлося не про психологічне вираження пейзажу, а про онтологію природної людини, філософсько-аналітичне осмислення в образно-чуттєвих формах її буттєвісного статусу, що толерантно полемізує з цивілізаторськими тенденціями, які завершують еволюцію культури в її останній фазі. Це не означає, що натурфілософська лірика відмежована від урбаністики, навпаки — вона інтимізувала її, знімала з неї технократичний полиск, зокрема в доробку Ірини Жиленко, та й П. Мовчана. Можна ставити його доробок у типологічний ряд творчості поетів-натурфілософів, пам’ятаючи, що він, маючи з ними спільні риси, відрізняється своїм ідіостилем.

Серед представників цього жанрового різновиду не було відвертих шпенґлеріанців. Вони, перейняті гуманістичним максималізмом 60-х років, який неможливо було тоді реалізувати, не мали бажання колаборантувати з панівним “соцреалізмом”, тому, як і апологети “химерного роману”, шукали певну нішу в штучному панівному політично-літературному напрямі. Це була природа, дозволена в жанрі пейзажної лірики, яка не задовольняла натурфілософів, але правила за певне прикриття. Однак і тут пильна офіційна критика знаходила “крамолу”. Тому збірка “Зелені знаки трави” на початку 70-х років не побачила світу, з’явилася пізніше під назвою “Книга, якої немає” в тритомному виданні поета. Очевидно, підставою репресії рукопису стала поема “Відчай Ван Гога”. Написана 1972 р., вона стосувалася не так трагічної долі художника, як проймалася натяком на тогочасний “генеральний погром”, що прокотився Україною. Апелюючи до євангелійних інтертекстів, не приховуючи гіркої іронії, П. Мовчан зазначав: “Ти вічно лозою будеш, / з якої чавлять лиш вино. / Тебе душитимуть, допоки / буде слухняною рука, / коли остання крапля соку / збіжить з ножа садівника”.

Тяжко переживаючи стан вимушеного андеґраунду, чимало поетів, на відміну від “в’язнів сумління”, переходили у внутрішню еміграцію (Ліна Костенко, Київська школа). П. Мовчан обрав собі мовчання, але не в сенсі А. Рембо, якого шокувала вичерпність художнього дискурсу, тому навіть покинув терени лірики. П. Мовчан усвідомлював себе ще не повністю реалізованим у літературі, тому шукав оптимального варіанту в ній, прагнув парадоксально самоздійснитися через мовчання: “Прийми обітницю мовчання, / звільнись від мови й запитання — / є німоти для раювання, / а слово... слово для розпук”.

Мова постає не тільки як засіб спілкування чи пізнання, а як духовний чинник, тому слова лунають “з небес”, тому лексикон, водночас “небесний і земний”, потребує адекватного декодування, хоча “літери астральні / замкнули плинний час у вас, як у загати...”. Ліричний герой, оперуючи світотвірним словом, почувається деміургом: “Дано нам слово для довіри, / щоб приручить найменням звіра, / безрідну квітку захистить / і сполучити жар сузір’я / з моїм теплом в єдину мить”. Таким чином світ прокидається, щоб відбутися в собі, самоусвідомитися через сакральну процедуру означувань через *іменники*, про що йдеться в однойменній поемі (радше — циклі), бо в кожному автономному вірші розгорнуто називання різних явищ і речей. Твір видається відгранованою коштовністю, яку ліричний герой трепетно обертає, розглядаючи кожну мікроплощину, названу “Простір”, “Світ”, “Дерево”, “Дія” “Птаха” тощо (до речі, назви збірок у П. Мовчана теж переважно іменникові). Світ постає цілісним у своєму розмаїтті.

Найстрашніше для ліричного героя — атрофія сигніфікації, що, як на лихо, випала Україні, в якої відібрано слово, тобто — її сутність: “а слова не скаже ніхто, / уста поіржавив — приходь, німото!”. П. Мовчан, перебуваючи в просторі натурфілософії, ніколи, як й інші поети-натурфілософи, не втрачав зв’язку з національним соціумом, травмованим хвилями радянського лінгвоциду, тому зважився на ствердження через заперечення: “хіба в німоті всі слова золоті?”.

Акції абсолютного заніміння не було. Як згадує поет у передмові до збірки “Відбитки” (1992), потрібно було шукати виходу з ситуації, яка, вимагаючи “піонерської риторики”, брутально накидалася ззовні, тому “витворювалась метамова”, багатоплощинна, ускладнена метафора. Мова й далі лишалася “оселею буття” (М. Гайдеґґер), але артикуляція стала притишеною, природною, щирою, що властиво поетам-натурфілософам. М. Рябчук (“Небезпечний синдром чи діалектика творчості?”), аналізуючи їхній доробок, вважав слушним оперувати поняттям “тишизм”, запозиченим з роману “Альтист Данилов” В. Орлова, де йшлося про музику. Ольга Шарагіна, зокрема при осмисленні творчості Г. Чубая, оперувала поняттям “тиха лірика”, вбачаючи в концептосфері “мовчання” опозицію панівному офіційному напряму, герметизм, “внутрішнє самозаглиблення”, цілком виправданий ескапізм (“втеча від насаджуваних догм”). Поети-натурфілософи полюбляли конкретну буденну річ, що існувала тут-і-тепер, крізь яку можна було побачити крізь призму одивнення перспективу тут-і-завжди в онтологічному, екзистенційному, етногенетичному сенсі, переживали трепет втаємничення в реалії фізично-метафізичного світу. Тому забуте відро стає епіцентром життєвої креації, до якої причетний “хтось”, однак не в значенні символістського натяку, а смислової багатозначної конкретики, відомої ліричному героєві.

Таким чином посилено ефект загадковості метафори, розгорнутої в ліричний сюжет: “В забуте відро хтось дзвонив цілу ніч, / хтось пір’я надмухав у щілини віч, / хтось стежку промів від криниці до ґанку / та вибілив крейдою діл та лежанку”. Дійство переходить немовби в каталогізаційну площину, аби показати, як багато зроблено: “І рясно на шворку знизав снігурів, / і висмикав дим нитяний з димарів...”. Три крапки виконують не так пунктуаційну функцію, як вказують на творчий процес у перспективі. Поволі структурується космос, що має виразні етноментальні характеристики. Події, набуваючи рефренного ритму, перетікають по другому колу, і тоді майже всі щойно названі речі наповнюються конкретнішим змістом, стають предметнішими. Виявляється, у забутім відрі “було льоду кружальце, / в щілинах очей — невида-невидальце / і стежка текла від криниці в оселю, / де сміх крейдяний віддзеркалила стеля”. При цьому ефект одивнення не поменшено. Ліричний сюжет, майже не переходячи в кульмінацію, завершено погідним пуантом: “і тихо сиділа сова на дашку”. Мимоволі горизонтальна площина перетікає у вертикаль і фокусується на ній.

Розв’язка з амбівалентним птахом не має нічого містичного та й вказує радше на символіку мудрості, а не мороку й смерті, бо вірш “В забуте відро хтось дзвонив цілу ніч...” переповнений вітальною світлою енергією. Це — типовий твір для лірики П. Мовчана. Поет справді милується природними речами і явищами, але ще більше осмислює їх у духовній сутності, часто переходячи у феноменологічні площини, вдаючись до мислення про предмет, що перебуває на вібраційному (мерехтливому) горизонті, тому лишається невловним у семантичних контурах, ніби виразно прописаних у деталях. Така властивість притаманна, наприклад, віршеві “Був день — пам’ятаєш плазучого змія!”, що має ознаки любовної лірики. Смислова двозначність починається як інтрига відразу ж після чітко промальованої експозиції з психологічним нюансом, коли являється плазун “виткий, холодкавий, похітливий весь”.

Ліричний герой, вдаючись до алюзій на біблійний інтертекст, не зважується назвати попереднє ім’я Марії, з якою спілкується. Прозорий натяк відносить до фабули гріхопадіння, до натяку на Єву, контамінованої з Марією, до дерева пізнання добра і зла, яке в інтерпретації П. Мовчана набуває української символіки світового дерева, тільки християнізованого: “а клен той же самий — він знову воскрес”. Делікатно окреслений еротичний спогад (“І легко було нам траву розгортати, / солодку суницю шукати на двох”) не переростає в лібідозну відвертість. Любовний сюжет перервано втручанням сторонніх сил (“погляд хижацький до спини присох”). Отже, хтонічна істота не була спокусником. І яблуко з’явилося “в круглих долонях” пізніше від душевно-тілесних відкриттів закоханих. Версія П. Мовчана спростовує біблійне осудження гріхопадіння. Йому, здається, байдуже до догматики сакральних текстів, що правлять за привід медитацій, пов’язаних із його сучасністю, означену метафорою соняшника, що вдруге зацвів від внутрішнього осяяння, “п’янкого трамвая і птиць паперових”. Однак закохані, шукаючи “ягоду пізню”, вже не годні знайти спільну дорогу: “Дві стежки в траві протолочено різно, / і ягода в жменях... та тільки не та”. Драматична розв’язка любовного сюжету прокреслена гіркотним багатозначним натяком, розрахованим на залучення вірогідного читача до катарсичного співпереживання. Збіжності горизонтів

Павло Мовчан, Сергій Гальченко, Анатолій Паламаренко

розуміння не сталося. Поет не з’ясовує — чому?

Очевидно, йдеться про час, який створює неподоланні дистанції, тому закохані в новій для себе ситуації вже не знаходять спільного комунікативного поля. Поетові, як і ліричному героєві, він іноді видається деформованим: “Час виснажився. Напевне, він знемігсь / в мені й тобі... І будь-яка тривалість / Огидна нам, як почорнілий сніг”. Цей епістемологічний драматизм дається взнаки в різних віршах П. Мовчана: “І вишита пташка над хаткою висла — / на гребінь шовковий не сяде ніяк; / чи ниток не стало, чи кров’ю зумисне по білому вишився співаючий мак”. В іншому разі, зокрема у вірші “Перетинаючи Сирію”, який зауважила Магдалина Ласло-Куцюк, час має не так категоріальне філософське значення, не лише фокусується в сакральній минувшині кам’яного Угаріта, в якій ліроепічний герой “тесав мармурові колони”, однак його існування безперспективне, якщо воно замикається на власному хронотопі, — має бути прорив у майбутнє.

Перехідними у творчій біографії П. Мовчана можна вважати збірки межі 80—90-х років, починаючи від “Порога” (1988) з ілюстраціями І. Марчука до “Осердя” (1989), “Материка” (1991) й “Відбитків” (1992), коли вже не муляла очі цензура, й поет міг вільно висловлюватися. Невипадково в його творах, переповнених болем, з’явилися трагічні інтонації, як у поемі “Материк”, де йшлося про катастрофу голодомору й винародовлення українського народу. Привертала увагу й історіософська поема “Потоп” зі збірки “Поріг”, в якій синтезовано шумерські, біблійні, давньогрецькі, фольклорні й історичні українські фабули й сучасність П. Мовчана, інтерферовано що завжди перебували на екзистенційній межі, охопленій одвічною боротьбою конструктивних й деструктивних сил, що завершується відновленням онтології роду, до якого повертається знеможений водними випробуваннями персонаж: “у жменях ні краплі — / сіль, мов луска, укривала все тіло, /після купелі у двері не втраплю: / хата, неначе яйце, — кругло-біла...” Автор апелює до апріорних знакових символів національного космосу, що спонукають ліричного героя, знявши полуду з очей, нарешті стати самим собою, самодостатнім суб’єктом власної долі: “Мов жабуриння, зелень рву рукою, / що прикипіла до бетонних плит, / [...] що, неначе маска, / пристала й до обличчя... // рву пов’язку... / і прозріваю — // зір мені болить, / бо в очі наливається блакить / І... // губи покриваю, наче кору, /шукаючи утрачений словник...”. Ущільнена метафора прозріння не стає розв’язкою, а лише передбачає її в натурфілософському оприявненні з драматичним натяком: “Кущами з гір біжать зелені вівці/ і ніж зелений землю протика...”

Попри те, що в ліриці П. Мовчана з’явилися не тільки трагічні інтонації, а й публіцистичні пасажі, вона все одно у своїй основі — натурфілософська, бо, навіть передчуваючи власну осінь, він, сповнений вітальної енергії, зізнається: “Хоч подих і тамую і серце зупинив, / росту травою — чую, п’ю соки з глибини. / І грань земна зі мною, і невідомий я, / п’ю небо спрагло кров’ю, вустами ручая...” Таких віршів у збірці поета “Серцевина”, що структурована на три розділи, маючи в собі чимало вже раніше друкованих творів, — переважна більшість. Усвідомлюючи, що життя — проминуще, тому кожна мить має бути змістовною, вдивляючись у “смерклу воду”, в дерева, що “нурились в прірву німу”, в містично фатальне, “мов лійка, округлене широко око”, що поглинає “і хмарину, / і крижня, і верби , й примарну сову, / і, ніби яйце, тонкостінну хатину, / і цяточку світла — рухливу й живу...”, він не втрачає гостроти зору, пошкодженого “світлом колосся”: “Ізвідки воно? І чому воно гостре? / І зерна які у його колоску? / І душу аж ріже освітлений простір / так, ніби набрав повні очі піску”. Майже на кожній сторінці нуртує густа метафора життя.

Енергія перекладацького Всесвіту

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ,
кандидат філологічних наук, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, головний редактор журналу “Всесвіт”

Павло Мовчан — поет українського “Всесвіту”. Під “Всесвітом” маю на увазі передусім найстаріший український часопис перекладів зарубіжної літератури, в якому в різний час було надруковано переклади П. Мовчана. Перекладацька діяльність митця завжди є свідченням його інтелектуалізму. У перекладах реалізовано прагнення поета пізнавати інші культури, розширювати власне бачення світу, привносити у свою культуру нові форми, нові образи, які деавтоматизують сприйняття слова й збагачують літературу.

Поет виростає з традиції, зі здатності віднайти своє слово зі Слова-океану. Але також поета формує і здатність випромінювати у своєму слові смисли, відчуття, образи Поезії світу, що, мов океан, не має берегів. Павло Мовчан належить “Всесвіту”, бо ж у різний час був одним із його творців (опубліковано переклади П. Мовчана з бенгалі, болгарської, румунської, сербохорватської, ідеться про радянські часи, тамільської, угорської та чеської мов). Переклади неперсічного українського поета потребують особливої уваги й аналізу з огляду на ювілей, який дає можливість підсумувати й розширити наше уявлення про “секрети поетичної творчості”. Підсумки важливі передусім нам, літературознавцям і критикам, аби усвідомити вимір українського слова, яке виявляє себе в перекладацькому доробку.

Як і земля, тут ніч велика.
В цю мить не спить Дніпро — і я,
і тільки місяць птахоликий
над нами сріберно сія.
Понад Дніпром — зірок кружалля,
на посаг плетене за дня.
Півнеба тут. В рахманних далях
зірки невидимі дзвенять.
*(**Єврем Бркович**, “Не спить лише Дніпро — і я”, “Всесвіт”, 1973, №11, с. 18).*

Слово Павла Мовчана в перекладах нестримне, експресивне, бунтівне, справжнє, а головне — закорінене в український дух. Наведу кілька прикладів із перекладів, у різний час представлених на сторінках “Всесвіту”. Йдеться про переклади головно 1970—1980-х рр. Тобто маємо твори, представлені ще радянському українському читачеві.

Попіл розвіявся. Сонячна повінь.
Вже не гнітить нас імла, не жахає.
тільки й вчувається — дощ біля скронь,
на падолисті в шасі гасає.
Чуються пустощі, грища дитячі,
наче ручай жебонить. Або зграя
дальніх стрижів, що на крилах гарячих
сон переносять небом безкраїм.
<...>
Скільки могли! Серед трав по галявах,
і по узбіччі доріг... крутосхилах...
Цитьте. Зоря у любов переплавить
тишу навислу понад могилами .
*(**Душан Костич**, “Після всього”, “Всесвіт”, 1975, №3, с. 108).*

Структурно-семіотичний аналіз перекладів доводить, що тлумач удається до використання питомих українських поетизмів (“рахманні далі”) і загалом тієї лексики, яку довгий час влада прагнула знівелювати, викорінити з ужитку, але яка містить внутрішню експресію (крутосхили, галяви, грища). Але ж подивіться, як майстерно й конгеніально щодо оригіналу Павло Мовчан послуговується стихією українського слова. У перекладах відчуваєш нестримний дух митця, який не визнає режиму “напів”, йому потрібний рух, невпинний і дерзновенний.

Було б померти краще разом з ними,
ніж разом жити їхніми смертями,
що, наче грифи, день і ніч незримо
мене шматують хижими дзьобами.
*(**Магда Секей**, “Живий”, “Всесвіт”, 1988, №5, с. 55).*

Перекладач відчуває душевну й психологічну спорідненість із творами експресіоністського ґатунку (Сколихни мене, вітре, й ти, буковий шуме крилатий, // під корою лиш біль, гіркота в серцевині; Цитьте. Зоря у любов переплавить // тишу навислу понад могилами), у яких ідеться про оприявнення духу в момент найгостріших екзистенційних випробувань, у момент страждання й болю, що відкриває нове розуміння сутності життя.

О зморена душа,
приречена на рани.
Кропили нас дощі ізранку олов’яні.
І всюди дим, все дим та дим...
Недвижна ніч. І вітряки поснулі.
Примарилося літо серед вулиць,
дзвініця, дах, хідник попід стіною,
і наречена, що іде за мною.
*(**Душан Костич**, “Срібна птиця”, “Всесвіт”, 1975, с. 109).*

Це поезія одухотворення, становлення з людини — Людини; поезія, що виявляє зіткнення суб’єкта лірики з часом або ж пам’яттю, яка живиться спогадами про найжахливіші історичні катастрофи, як Друга світова.

Не заросло травою
поле бою.
Не заволочено іще
кістки пожовклі.
Стирчать гомілки,
виткнулися лати
щербаті,
щоб знову розпочати
проростання...
*(**Ференц Барані**, “Громи минулого”, “Всесвіт”, 1988, №5, с. 50).*

Або ж:

О скільки вже диму!
Яке закіптюжене небо.
І дим з крематоріїв
всякає у пам’ять людську...
Освенцім, Маутхаузен...
Чорний, зловісний
той дим ще й досі снується навколо землі.
*(**Донат Шайнер**, “Дим Вітчизни”, “Всесвіт”, 1979, №9, с. 15).*

Вчитайтеся в тексти перекладів: у них нестримний рух, енергія, точність у зображенні зорового малюнка, яка часом посвідчує акмеїстичні й імажиністські устремління перекладача, реалізовані в максимально зримих образах. Слово має надихати й наділяти читачів енергетичним запалом, розбурхувати уяву, деавтоматизувати сприйняття минулого й теперішнього через незвичні образи й нестримність поетичного лету, збереженого й адекватно відтвореного в перекладах.

Хай хоч сам Шіва гляне триоко,
жбухають гори вогненним потоком,
все це пусте їм, злим марнотратцям,
будуть вони суєсловити й далі,
смутки оспівують, власні печалі;
будуть ламати слову суглоби,
тільки б здобути краплю жалоби...
То хіба ж це поезія?
*(**С. Д. Сундарам**, “Що таке поезія?”, “Всесвіт”, 1977, №5, с. 8, із тамільської за підрядником Маргарити Альбеділь).*

У перекладах П. Мовчана немає напівтонів, немає невідповідності й стилістичної недоладності. Натомість відчуваєш абсолютний естетичний слух; маємо перекладацький стиль, у якому вільне (а тому й настільки точне) поводження зі словом як зі стихією. Слово потрібно підкорити. І Павло Мовчан пірнає в стихію, щоб приборкати її зсередини, розбурхати й знову приборкати, бо лише так слово залишить у перекладі потужний енергетичний заряд. Скільки тут лексем, які й сьогодні видаються призабутими або ж не часто вживаними в наш час інформаційних напівфабрикатів! А в перекладах П. Мовчана слово передусім образне: воно відлунює енергіями, що мають колір і смак. Скільки тут експресії, самобутніх художніх засобів (“сріберно сія”, “шепти гарячі”), реалізованих на морфологічному, синтаксичному, лексичному, стилістичному рівнях через тропи й фігури. Також зверніть увагу на звукопис, на фонічну організацію тексту, у якому кожен звук — частина сугестивного полотна, що вдаряє свіжим повітрям образності.

Зостанеться сталеве небо без блискавок, злив шалених
понад містами, але зостанеться
не в назвах міст, а тільки в номерах —
від Пекіна аж до Лос-Анджелеса.
Та мені номери у кожного на лобі
почергово світяться,
щоб збереглися ми — не лише тіло,
шкіра, м’язи, мозок, —
а й плоть, щоб в смерті обезсмертніла.
*(**Міклош Вереш**, “Ода збереженню”, “Всесвіт”, 1988, №5, с. 53).*

Або ж:

Сколихни мене, вітре, й ти, буковий
шуме крилатий,
під корою лиш біль, гіркота в серцевині.
Так далеко те все, що єднає нас досі,
і буде єднати
з отією зорею, що світиться в кожній
росині.
Соковита ця тиша: вже листя і трави
благовісно злилися у шептах гарячих.
*(**Душан Костич**, “Озеро під Волуяком”, “Всесвіт”, 1975, №3, с. 110).*

У перекладах П. Мовчана слово буяє, слово дражниться, слово випробовує читача. Часом перекладач вдається до зміни наголосу, до вживання просторічної форми, до анаколуфу (порушення правил у творенні художньої образності). Проте все це спрямоване на досягнення естетичного ефекту в поетичних текстах, у яких показано больовий нерв, що пропускає через себе суб’єкт лірики. Цей нерв видається більшим за звичайні людські можливості, а тому й читання таких текстів полонить, захоплює, не відпускає, жахаючи й розбурхуючи уяву.

На філософському рівні маємо мотив протистояння, мотив самоствердження усупереч часові, мотив пізнання себе через природу й природу через поринання в космос. Принцип добору віршів, за які береться тлумач, — також важливе завдання для літературознавців і перекладачів. Усі дібрані для цитування в цьому есе вірші подібні у своєму вулканічному філософському вимірі: йдеться про суб’єкта лірики, який протистоїть часові, який змагається з філістерством і обивательством, який не приймає “напівлюдини” й “напівправди”.

Невже ж достойним — лиш непотріб,
а хижим псам — всесвітні блага,
поганцям — храми та палаци,
робочим людям — злидні вічні?
*(**С. Д. Сундарам**, “Не все гаразд у цій країні”, “Всесвіт”, 1977, №5, с. 7).*

Перекладацький доробок Павла Мовчана — важлива цеглина в його храмі Поезії, який митець збудував в українській культурі; це ще одна планета в поетичному мультиверсумному космосі, у якому поет прагне з’єднатися зі Всесвітом і Богом як найвищою Істиною і Красою.

Нестримність лету, культура слова, заглибленість в енергію звуків і морфем, лексем і словосполук, прагнення створити неповторну й енергетичну наснажену образність — ось те, що вирізняє Павла Мовчана як перекладача, який пірнає в глибини української мови, видобуваючи звідти найточніші відповідники, а водночас і найенергетичніші.

Переклади, за які береться тлумач, доцільно схарактеризувати як модерністські: це тексти, у яких поети експериментують, виходять за рамки, прагнуть видобути слово правди, яке б адекватно передавало роз’ятрену душу суб’єкта лірики. Водночас це поезія заглиблення, споглядання краси, боротьби проти неправди, сфальшованих істин і затертих значень, без яких океан мови втрачатиме свою правічну живильність. Щось відбувається на планеті, щось впливає на поезію, яка тепер — заручниця дрібного часу. А поетові замало таких форм, він — над часом, бо в мові, він — над проминальним, бо істина відкриває себе йому у пошуках того єдиного слова, яке щонайточніше відтворюватиме оригінал.

“Поезія Павла Мовчана — це тривале і вперте поривання уложити слово в стільники світла”.
Микола Жулинський

Довго думав і вирішив не писати якусь ювілейну, панегіричну статтю, а вчитатися у поезію мого друга Павла Мовчана. Якось я не мав часу так проникнути в його поетичний світ, а оце в останні тижні, як тільки з’являлася можливість, перечитував його збірку поезій “Серцевина”, його публіцистику “Український формат” і ще раз переконався, хоча я це і раніше знав, що Павло Мовчан — талант великий, особливий і, мені здається, достойно не оцінений. Як поет. Цікаво написали останнім часом про його поезію Олександр Хоменко, Микола Славинський, але і вони, і я, грішний, тільки підступаємося до суті поетичного світовираження Павла Мовчана. Радий, що його ювілей спонукав мене до такого приємного вчитування в його поезію. Мав естетичне задоволення.

Микола Жулинський

Пастир Слова

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

“...Моє слово віддзеркалює моє серце”.
Святий Августин

Вглядатися запитально в себе, жити в собі, з’явитися перед собою в Слові і відкритися Словом перед світом — цю нескінченну мету, завдяки якій митець творчо й триває, прагне Павло Мовчан понад півстоліття: долати, переливаючи у форму слова свою неможливість досягнення повноти самопізнання та самовираження.

Слово суще, лукаве, спасенне,
перемліле в устах — хоч кричи.
Промовляєш його цілоденно,
цілонічно... Та слово мовчить.
(“Слово”)

Ця естетична боротьба зі словом заради “вилущення” з його серцевини “незвіданого змісту” (“переводиш у слово незвіданий зміст”), це намагання пробити невидиму стіну між словом і собою і поєднатися “з безвічним світом надовкольним” хоча й виснажує душу поета, та водночас утішає з’явою образного слова і прозорої думки, завдяки яким на якусь мить щастить “перерости себе собою”.

Чи зможем ми, обтяжені судьбою,
позбувшись страху, випоставши дух,
піднестися, як голос, над собою,
стремління перетворюючи в рух?

Домінантним смислотворенням поезії Павла Мовчана є драматична напруга думки, визрілої на пориванні до пізнання та осягнення в слові людини в її рокованій долі та відбитого в ній безмежного світу.

О, як багато нам цього світу:
Не охопити, не приручити, не облюбити:
жити б і жити... Дня не стачає...
Криком стікає, болем зіходить тіло зболіле
від білого світу.
(“На перевалі осені”)

У розвідці “Мова — явище космічне” Мовчан стверджує: “У мови онтологічний статус, бо Слово тотожне Світу. Мова оживляє Світ, вона фокусує в собі енергію Світу, тому розслаблення чи активізація того чи того національного організму відбувається через Слово”. Оскільки “Слово тотожне світові, воно світотворяще”, то рідне слово розвиднює національні горизонти світобачення і цим творить національний світ, бо людина може і здатна реалізуватися творчо лише в рідному слові. Як писав ще Овідій у “Скорботних елегіях”, “образ правдивий мій — в пісні моїй”.

Світло Слова випрозорює свідомість від каламуті забуття, відводить очі від світу гріховного і піднімає людину до висот світу духовного, до усвідомлення, що

Є чиста далеч, як сумління Бога,
повітря, як палітра для Творця...
Є тільки світло в світлі й більш нічого,
Є вічність без початків і кінця...
(“Ні часу вже, ні імені не треба...”)

Поезія Павла Мовчана — це тривале і вперте поривання уложити слово в стільники світла, яким “ущертно налита”, “запечатана духом любові” до неосяжного українського світу його плоть, його душа, його віра.

“...Ми тільки у вірі є світлом, а не в баченні”, — переконував Святий Августин. Тільки віра здатна обновити душу, наповнити її світлом і піднести до небесних висот дух.

Набути віру в такій мірі, щоб вона оволоділа тобою, а ти жив у ній і творив завдяки їй — тільки тоді людина здатна сягнути високого духовного прозріння, тільки тоді її душа підніматиметься “до духовного життя за початковим Словом” (Св. Августин), прямуючи до повної досконалості. Та цей духовний шлях обтяжений драматизмом покаянних переосмислень власного життєдосвіду та історичного досвіду нації.

Поетичне життя Павла Мовчана наповнене драматизмом морально-психологічних самоосуджень і катарсисним душевним переживанням власного хресного шляху пізнання себе, усамітненого серед океану часу і простору. Поет поривається подолати тривимірний простір, повсякчасно перетікаючи думками через теперішнє то в минуле, то в майбутнє. Він знає, усвідомлює, що світ пізнається завдяки, за Спінозою, двом доступним нам вимірам — простору і часу, проте, вірить поет, є ще інші виміри світу. Але як до них доступитися, як перейти через межі часу і простору? І чи це можливо?

На прийомі у Київського патріарха Філарета.
1990-ті роки

“Мені запраглось вискочити з часу”, — зізнається поет, обнадіюючи себе та тих, у кого “голови — сонцем просвітлені”, що судилося йому та їм помалу таки перейти “простір безмежний”. Йому — завдяки Слову.

Поет сповідує віру в світлодайність слова, бо слово, переконаний Павло Мовчан, це світло. Творець сказав на початку: “Хай буде світло”, отже, світло з’явилося завдяки слову — цьому світильнику народженого словом світу, бо слово і є духовним світлом.

“Світлом розтятий, світлом щілястим” поет намагається розтиснути межі часу і заглянути в завтрашню безодню — в небуття, розгадати долю, зазирнути в майбутнє, “яке в тобі незримо і повсякчас присутнє”, переступити “через обмеженість власного слова”.

У поемі “Іменники” з посвятою Маркіянові Шашкевичу Павло Мовчан акцентує на світлотворчій місії рідного слова, яким цей духовний пастир споруджував національний дім — вершив, “на слово слово клав”, свою будову, національний храм духу, “щоб було світло всім і затишно”...

На будування духу — самовладно
поклав терпляче слово і нещадно
відкинув все непевне, нетривке,
та й зводив самотою дух надсадно
на рівень серця...
(“Іменники”)

Цим же “будуванням духу” терплячим словом наповнене все життя Павла Мовчана. Витоки його духовного визрівання до оригінального, унікально неповторного поетичного мислення, до образного способу пізнання себе і світу затаєні в Слові. Поет у своєму прагненні добути зі слова його інтенцію, “прихований вищий зміст” намагався повсякчасно перебувати в силовому полі рідної мови, осягати її глибини і закликати “повернутися до родоводу слова, до духовних первнів, аби з його допомогою реконструювати й історію, і культуру”.

Сам поет у своєму прагненні найточніше, найвиразніше і найобразніше передати особисті духовні й психологічні переживання доповнює свою і так багатющу словесну “симфонію звуків” (П. Флоренський) власними лексичними новотворами заради витворення тієї, за Борхесом, “абетки символів”, без якої не відкривається вповні неповторність образного самовираження. Хоча б такі: хмара низьколетна, розцямрені очі, прудкобіжний сік, сонцеповна днина, і пахнуть мандри чорногреко, лівобіч, позапліччя, снописто, наповічно, перекотинебо, пам’ятозлоб’я, скритовбивець, прямоглядь, прямобіж...

Павло Мовчан динамічно і відкрито демонструє ідейно-смислову та емоційну контроверсійність у сподіванні викликати в читача потребу вибору своєї позиції в тому дискусійному самодіалозі, який веде в поетичному просторі свого буття поет.

Магія рідного слова його заворожує, і поет прагне виводити українське слово на широкий український етнічний простір заради мовного пробудження нації, заради духовного просвітлення української людини, яка й досі ще страждає від душевного затемнення та відлучення від культурно-історичних витоків і власних духовних ресурсів.

Своєрідну “життєву нить” протягує філософським осмисленням свого земного протікання через жорна національної історії, “через товщу простору та часу” ліричний герой-авторське Я в поемі “Потоп”, долаючи безпам’ятство, безтямність, забуття свого роду, родоводу нації. Поет цією життєвою ниткою пронизує віки, символічно прямуючи біблійним ковчегом до берега своєї пам’яті, своєї драматичної долі, до рідного дерев’яного порога. Павло Мовчан образно зшиває час і простір єднальними волокнинами, розплутуючи зав’язані чужорідним насиллям над національною пам’яттю вузли безпам’ятства і відступництва від своєї історичної правди.

На сон, на мить, на пам’ять — ми єдині...
Коротке все, минуще, звукове...
Судилось нам жити в цій країні,
де кривда і безпам’ятство живе...

Поетичний ландшафт Павла Мовчана наповнений етнонаціональними міфологемами, сакральними предметами, культовими об’єктами, наскрізними метаобразами, філософськими категоріями, біблійними мотивами.

Камінь, глина, метал, вода, звук, вогонь, хліб, сіль, пісок, коріння, час, простір, життя, смерть, душа, вічність... Ці та інші ідейно-смислові поняття, знаки-символи “забезпечують” філософську суть образно-метафоричного осягнення “обтяженим життям, земною глибиною” поетом власного переживання своєї долі в діалогічній проекції на національну історію та на “мінливу, неповторну, незрівнянну, рівновелику вічність”.

Відбився весь світ у біжучому оці,
А ти сам струмуєш назад та вперед.
Назад — до початків, вперед —
до безмежжя,
Від витоків власних до спільних джерел...
(“У воду мінливу задивлений,
в плинне...”)

Вражає насиченість величезного поезологосу Павла Мовчана етнокультурними, топонімічними, побутовими реаліями національного життєпростору, фольклорними мотивами, народнопоетичними метафорами, вимогливо-запитальними “зазираннями” в криниці давнини глибокої, захопленими віднайденнями першозмістів у “тріщинах і зморшках на корі”, в правічному межовому камені, в снігах і талих водах, у мінливому просторі, в розпачі дерева сухого, в дрібці солі, в солоній мові глини, в слуханні витікання за миттю мить Господньої вічності... Бо, вірить поет, “всюди присутня душа невмируща”.

Якщо у вугіллі спресоване світло,
а в камені іскри рояться, як бджоли,
то скільки безвічного в дубі столітнім,
а скільки живого у спилянім колі?
(“Перетік”)

Болісні, сповідально вимогливі, наповнені тривожними переживаннями, сумнівами і самоосудженнями поезії Павла Мовчана. Мимоволі згадується Франкове: “Не покидай мене, пекучий болю...” Біль Мовчана екзистенційний, визрілий на неможливості осягнути розумом неосяжне — час, простір, всесвіт, вічність та виразити естетичні переживання світу і себе самого в цьому світі. Тому його поезії — своєрідні протуберанці емоційних вражень, спонтанні спалахи болісних переживань, рвійні сплески спрямленої до крику свідомості, всезрячо-знаючої пам’яті роду і народу.

Печаллю об’єднай, скріпи
Життям кристалики солоні...
І благає Творця:
Солі! До слова, до голосу, сліз...

Що ж, Творець щедро обдарував його поетичне слово гіркуватою сіллю правди, навчив висловлюватися болем, наділив даром осягання світу, за його повелінням серце поета віддзеркалюється у Слові. Тому не сприймаються заповідання талановитого поета:

Я замовкаю, милосердний Творче..,

бо ще не втрачені “усі земні висоти”, ще творчий дух підноситься до висот натхнення. То ж згадай, поете, ті зачудування безмежним Божим днем і свій заклик:

Радій, радій, радій відкритими очима:
ласкавість кольорів і лагідне тепло.
Вогонь ще спалахне, а на полотнах диму
відтвориться життя, якого й не було...

Про три феномени

Комітет у справах премії ім. Івана Огієнка. У центрі — Голова комітету Павло Мовчан. 2018 р.

Микола ТИМОШИК,
професор, журналіст

Інтелігентно-шанобливий голос Павла Михайловича пізнаю у слухавці відразу. Цього разу після звично теплого привітання звучить бадьоре й давноочікуване: “Ну що, пора до Огієнка?”

Те означає, що є вже узгоджена дата поїздки до Житомира, а за певний час по тому — й до Брусилова.

Упродовж низки років, відколи на голову Комітету у справах Всеукраїнської премії ім. Івана Огієнка громада покликала Павла Мовчана, ці дві взаємообумовлені поїздки на малу батьківщину Великого Українця набули для тих, хто причетний там бути, якогось сакрального характеру.

Чи не повний робочий день якогось січня, а щонайпізніше — лютого, проводимо в Житомирському коледжі мистецтв імені Івана Огієнка. Цей багатий на юні таланти навчальний заклад очолює Микола Покропивний. І його ми по праву називаємо достойним огієнківцем у цьому краї. Оскільки Микола Петрович є незмінним громадським секретарем комітету, то й засідання наші відбуваються на цій території. У просторій Огієнковій світлиці (є тут така), звідки дивиться на присутніх зазвичай доброзичливим, але незмінно пильно-вимогливим поглядом призвідець цього дійства, твориться відповідна аура, домінантою якої є вимогливість і правдивість.

У громадській думці новочасної пори усталилося так, що премія Огієнка вважається в Україні другою після Шевченківської. Звісно, не за сумою матеріальної винагороди (тут вона невиправдано мізерна), а за престижністю, причетністю, відповідальністю для тієї особистості, яка номінується на лауреата.

Звідси — й щоразу значна кількість подань та документів, і висока планка вимог. І до претендентів, і до поціновувачів їхніх доробків. А що батьками-засновниками премії є кілька організацій, за якими нерідко стоять не завжди кращі “свої висуванці”, то часом під час обговорення їхніх доробків буває таки гаряче.

І тут для мене постає один із сильних феноменів Павла Мовчана як державника та громадського діяча — достоту логічно вмотивоване поєднання (у кожному конкретному випадку) толерантності й виваженості, аргументованості й переконливості, уміння чути іншого й бачити раціональне, готовність відстоювати узгоджену раніше позицію у принципових питаннях і здатність іти на компроміси в усіх інших.

Через це не можу пригадати, щоб про спільну працю на цьому відтинку ствердження української України котрийсь із нашого товариства виходив невдоволеним, пересвареним, здатним десь в іншому місці “дебатувати”. Це непросто: зуміти перетворити на свого спільника й співбесідника-сумнівальника, й навіть упередженого опонента.

Павло Мовчан (у центрі) в час вручення Шевченківської народної премії професору Миколі Тимошику біля пам’ятника Тарасові Шевченку в Києві. 22 травня 2019 р.

Направду такому вмінню варто повчитися багатьом із наших колег, хто нерідко в розбурханому від емоцій просвітянському чи науковому середовищі чує лиш самого себе, легко переходить на критику всіх і всього, й готовий до хрипоти відстоювати свою позицію на кшталт “якщо не по-моєму, то нехай буде ніяк”. Таке лише шкодить справі й не додає українству симпатиків навіть із числа співчуваючих, не кажучи вже про неприхованих опонентів.

Ще один феномен Павла Михайловича відкрив для себе в час наших других у році поїздок “до Огієнка”. Випадають вони весною на Брусилів — містечко, де народився Іван Огієнко (митрополит Іларіон). У районному будинку культури, за активного здвигу тамтешнього населення відбувається урочиста церемонія нагородження нових огієнківських лауреатів у кількох номінаціях — наука, мистецтво, громадська і релігійна діяльність, художня література.

Урочистості у Брусилові. 2019 р.

Там переді мною постає вже інший Мовчан — неперевершений оратор, полум’яний публіцист, трибун, безкомпромісний борець за українську Україну. Промови короткі, але по суті, насичені прикладами й порівняннями, цитатами й історичними паралелями. Мовлені від серця, розбавлені особистісними емоційними переживаннями. Тому й легко торкаються сердець слухачів, спонукають їх думати. А відтак — діяти. У моїй Данині про таких талановитих ораторів завжди казали: “Слухав би його — не переставав, бо діло каже!”

Діло Мовчана в Брусилові — то не лише урочисті церемонії. Частинкою його життя став і воістину відвойований у місцевих держиморд перший в Україні музей Івана Огієнка, і Свято-Воскресенський храм, де хрестився, а згодом і вінчався майбутній міністр освіти й віровизнань УНР та перекладач першої канонічно визнаної світовим товариством українськомовної Біблії. Безбожна більшовицька влада нещадно зруйнувала цей храм, бо дуже хотіла витравити з пам’яті брусилівців ім’я їхнього славного земляка. Але волею Бога та таких одержимців, як нинішній голова Брусилівської об’єднаної територіальної громади Володимир Гавенець, цей храм відроджується, росте на очах. Водночас створюється і пропам’ятна книга на честь відроджуваного народною толокою храму, де впишуться для історії прізвища всіх його відбудовників і попечителів. Ім’я Павла Мовчана цілком заслужено буде на тих почесних сторінках.

Іще про один феномен Павла Мовчана. Такий засвідчує, що доля не випадково вивела героя цієї моєї розповіді на утоpований понад сто років Іваном Огієнком шлях бою за Українську державність.

Чи не кожна нова Огієнкова книжка зі здійснюваного мною багатотомного канадсько-українського проєкту “Запізніле воротття” ставала приводом спеціального розгляду в Мовчановій авторській програмі “Логос” на Національному радіо. Приємно було спостерігати чи слухати в прямому ефірі, як захоплено, одержимо і переконливо ведучий передачі прагне передати своїй численній аудиторії радіослухачів дух і букву кожної з цих непроминальних книг, викликати інтерес до них, з’ясувати дотичні до гостроти сьогодення головні змістові домінанти.

Перефразовуючи назви двох написаних митрополитом Іларіоном на чужині чи не найголовніших автобіографічних епопей — “Вікові наші рани” та “Наш бій за державність” — ведучий цих радіопередач із присмаком гіркоти й надії наголошував: вікові рани українського народу ще не загоїлися; більше того, вони знову закровоточили в мільйонах душ через відкритий давнім ненависним ворогом України — російським агресором — вогняний фронт на сході України.

Отож наш бій за державність знову триває.

І в нашого ювіляра, тепер, як завше, роботи не зменшиться. Бо він віддавна був і залишається оптимістом. А ще — правдошукачем. А ще — і працелюбом. Про це засвідчує й ось цей фрагмент з його нової книжки з промовистою назвою “Український формат”: ***“Ніхто, крім нас, нашої справи робити не буде. Бо нас об’єднують наші цінності, наші ідеї, наші устремління і наші переконання. І вони роблять нашу перспективу побудови української України реальною”.***

Підписуюся під цими украй актуальними натепер словами.

“Павло Мовчан — один із апологетів українського світу, творців національного Великого Стилю”.
Микола Іванов

Український формат Павла Мовчана

Микола ІВАНОВ

Читаючи нову книгу П. Мовчана “Український формат”, мимоволі згадуєш апологетичну максиму теоретика мистецтв Йоганна Вінкельмана про “класичну ясність, благородну простоту і спокійну мужність”. Саме ці три визначальні мистецькі чесноти лежать в основі кожного досконалого мистецького твору. І публіцистичні рефлексії Павла Мовчана — не виняток. У його рядках вчувається трепетне “смирення перед вічністю”. Визначальним наративом його книги є наратив sub specie aeternitatis*.

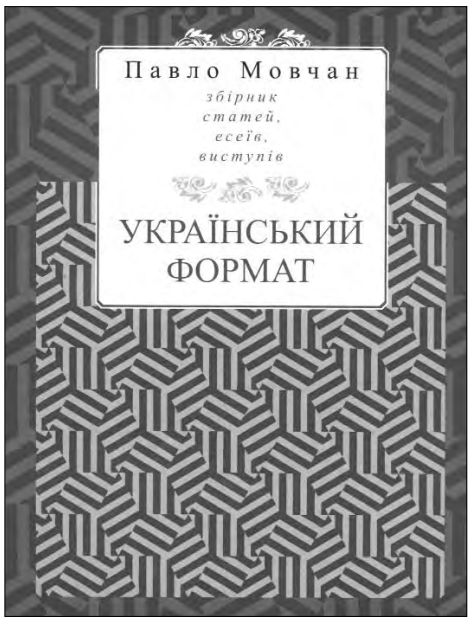

Павло Мовчан — один із апологетів українського світу, творців національного Великого Стилю. Контури його творчих інтересів збігаються з контурами берегів великої української ойкумени.

Його нова\стара книга (збірник есеїв різних років) лежить на перехресті жанрів. Читаючи її, я мимоволі згадував літературознавчу есеїстику Джеймса Орвела, витончені мистецтвознавчі етюди Збігнєва Герберта та програмні есеї Чеслава Мілоша.

Філософсько-публіцистичні есеї збірника могли б називатись тессерами, тобто мозаїками. Кожна стаття сама по собі — осколок (згадується Т. С. Еліот: “осколками я облямував свої руїни”), який своєї найповнішої ролі набуває у великому мозаїчному панно. Діапазон збірки надзвичайно широкий — від культурної археології української душі до прогностично-футуристичних візій нашого майбуття.

Кожен філософський пасаж П. Мовчана — це не просто побіжний екскурс, а передусім глибоке занурення у глибини світового культурно-історичного хронотопу. Масштабна філософська оптика не шкодить класичній ясності викладу та її аттичному лаконізму. І це ще одна невідворотна риса авторського стилю П. Мовчана.

Збірник відкриває стаття *“Нова Україна чи нова колонія”*. Це публіцистична рецепція контраверсійної книги радника президента Л. Кучми, професора Володимира Гриньова “Нова Україна: якою я її бачу”. По суті, основні інвективи цієї, написаної 1995 року статті, не тільки не втратили свого значення, а й набули виняткової актуальності в епоху, коли Україна стоїть перед тотальною загрозою політичного реваншу.

П. Мовчан послідовно критикує ідею федералізації і “другої державної”, показуючи, що на практиці ідея двомовності — у постколоніальному просторі — може виродитись у черговий імперський клон. Українська може вкотре стати барвистою декоративною гірляндою на імперській тріумфальній арці, антропологічним атавізмом чи старожитністю — як старий петлюрівський кітель на дні скрині — в київській, уже зросійщеній родині.

Статтю можна вважати етапною в контексті українського постколоніального дискурсу. До того ж, навіть найзлободенніші роздуми П. Мовчана мають виразний філософський і антропологічний наголос.

У статті *“Духовна криза і шляхи до подолання”* П. Мовчан роздумує над феноменом західного споживацького суспільства. Масштаб проблеми виправдовує його розмашисту філософську оптику.

На думку автора, політичний клімат в Україні визначають дві ідеологічні течії — бездуховний космополітизм та романтичний націоналізм. Цікавою домінантою статті є те, що в умовах гегемонії низьких форм російської культури П. Мовчан виправдовує доцільність націонал-радикалізму.

Також Мовчан, принаймні побіжно, заторкує проблему межі демократії. До негативу демократії автор серед іншого зараховує “сексуальні збоченства, емансипацію одностатевої любові, гвалтівництво, новий атеїзм, деконструктивізм”.

Тут упускається такий зворотний темний бік патерналізму, як культ боротьби заради боротьби, традиції та елітаризму, критика модернізму і ліберальних свобод. До того ж, такий ракурс дещо ігнорує твердження про те, що сучасна західна культура виростає цілком з постхристиянського гуманізму. Це яскраво довів Чарльз Тейлор у своєму фундаментальному дослідженні західної ідентичності й секулярності.

Критичні зауваження П. Мовчана на адресу деяких ліберальних європейських атрибутів спонукають замислитися над проблемою свободи.

У грецькій мові є два основні терміни, що позначають свободу в різних сенсах, — “автексусіон” та “елевтерія”. Автексусіон — це фундаментальна і невід’ємна здатність кожного робити вибір, змога сказати “так” чи “ні”. Ця здатність іманентно притаманна людині й апріорі не може бути у неї відібрана. Натомість свобода як елевтерія передбачає насамперед владу над самим собою, своїми бажаннями, тобто випливає з обмежувального імперативу.

Ці дві категорії становлять основну дилему культурних війн: сучасний лібералізм і більшість протеїчно мінливих форм християнства базуються на категорії автексусіон, тобто невід’ємної від природи людини свободи, де право вибору священне. Натомість консервативна ідеологія (як, до речі, і ортодоксальний марксизм) інтерпретує свободу як елевтерію, тобто заборонний імператив.

Враховуючи це, слід розуміти, що в контексті ширших роздумів про історичні шляхи західного християнства легалізація сексуальної свободи стає певною закономірністю і постає з християнської логіки.

Тут виникає ще одна, вже неуникна для сучасного дискурсу очевидність — ідеали, які в XIX і першій половині XX сторіччя називали загальнолюдськими, насправді є лише іманентним атрибутом старої панєвропейської культури манівського типу. У постмодерному світі жодна парадигмальна світоглядна система вже не може претендувати на ідеологічний монізм. Цінності теж еволюціонують. І еволюційний погляд на цінності є надбанням не тільки секулярного інтелектуалізму, а й доктринальної церковності. Згадаймо хоча б низку праць блаженного кардинала Генрі Ньюмана, якого називають “відсутнім отцем Другого Ватиканського собору”.

Незважаючи на дискусивність багатьох висновків П. Мовчана, центральне спостереження його статті пронизливо точне — Європа стала на шлях внутрішнього самозречення.

Хочемо ми цього чи ні, але Європа візіонерів і проповідників, Європа високої патриціанської культури і політичного тріумфалізму залишається у минулому. Старі європейські претензії на культурний універсалізм і монізм нині сприймаються як один із проявів “хронологічного снобізму” (вислів Клайва Є. Льюїса) чи ретроградства.

Роздуми П. Мовчана суголосні з раніше висловленою думкою Папи-емерита Бенедикта XVI про те, що “Європа йде у відставку”. Тут треба додати, що ця відставка є добровільною.

* * *

Події, пов’язані з гібридною війною і політичною декомпозицією світу, дедалі частіше наштовхують нас на парадигму 1932—1939 років, коли світ поляризувався, пролягли нові кордони, буквально за лічені роки на Європу спав холодний присмерк тотального поневолення духу. Веймарську відкритість тоді заступили протеїчно мінливі форми ізоляціонізму. Щось подібне зі страхітливою схожістю відбувається і зараз: “трампова стіна” ось-ось проляже між США і Мексикою, Європу потряс Брекзіт, а гібридна війна на Донбасі змусила пригадати студії “фронтирної компаративістики”...

Перемога на українських виборах В. Зеленського вкотре спровокувала дискусію про силу симулякрів і керовану демократію.

З дедалі більшою очевидністю постає питання: що ж чекає на Європу та Україну? Чим буде наше спільне завтра?

Постмодернізм, як з’ясувалося, теж може бути ідеологією, що ми й спостерігаємо в наш час на Заході. На це у своїй книзі вказує П. Мовчан.

1960 року Деніел Белл у своїй етапній праці “Кінець ідеології” проголосив, що завдяки реінтерпретації та грунтовному переосмисленню власної історії європейцями, у XX ст. нарешті вдалося покласти край ідеологіям як таким.

Таку тезу варто піддати обережній критиці. Парадоксально, але інструмент, яким західні інтелектуали боролися з ідеологіями — постмодернізм, — з часом сам перетворився на ідеологію.

Навіть після падіння Радянського Союзу з руїн комуністичної ідеології постав “русскій мір”, який можна вважати яскравим прикладом синтетичних ідеологічних конструктів. Унікальною характеристикою цього конструкту є те, що він паразитує на релігії і мімікрує під своєрідну надбудову над Церквою. Нинішня форма офіційної російської ідеології є синтезом постмодернізму і класичних модернових ідеологій — таким собі постпостмодернізмом.

Користуючись лексиконом структуралістів, можна сказати, що в конструкті “русского міра” поєднується “пост-правда” постмодернізму і пропагандистська, місійна сила модерну.

Класичною ілюстрацією такого “синтезу” є шизофренічна філософія російського публічного простору, де пліч-о-пліч стоять пам’ятник царю Ніколаю II і Йосипу Сталіну. І найважливіше. Наслідки цієї ідеології подібні до тих, що призвели до катастроф у XX столітті, а саме до війн. З половинчастої природи цього постпостмодернізму випливає й гібридний характер його війн.

У своїй книзі П. Мовчан показує, що ідеологія “русского міра” як і всі класичні тоталітарні ідеології, має властивість вдаватися до агресивної експансії в комунікативний простір. Вона творить догматичні метанаративи, брутально екскорпорує публічний дискурс і заповнює його псевдоморфозами і симулякрами.

У статті *“Не в силі Бог, а в правді”* Мовчан констатує трагічну, але, на жаль, типову для західної людини ситуацію, коли “Єрусалим зруйнований, а “місто Сонця” не збудоване й досі”, ситуацію вічного пошуку абсолютних духовних орієнтирів та ідеального суспільного ладу.

Метафорична історія “зруйнованого Єрусалима” та ще не зведеного міста Сонця фіксує досвід специфічно європейського потягу до ідеальної утопії, ностальгію за втраченим раєм і золотим віком і водночас тривожне передчуття духовного ренесансу. На жаль, кожен, хто ступає у цей лабіринт, неминуче приречений на фіаско.

Далі роздуми автора розгортаються в руслі українського питання. Він ставить запитання, які, на жаль, навіть з плином часу не втратили своєї актуальності: “Яка культура панує в Україні? Де українськомовні канали? Де національні товари на ринку культури?”

Відповідь Мовчана тут збігається з висновком Івана Дзюби. Однією з ключових негацій нашої доби, яка відкидає українців на периферію духовного провінціалізму, безчасся і безчестя, є “брак культурної самоідентифікації, брак загальнонаціонального смислу існування”. Саме хвороблива світоглядна дисфункція і комплекс провінційної меншовартості, на думку П. Мовчана, “спричинило до ущербного і неповного державного самоствердження. Саме внаслідок цього наше суспільство залишається не посткомуністичним, а “колонізованим”.

У статті *“Визначальна категорія — українська”,* що є логічним продовженням попередньої теми, П. Мовчан вдається до точного епікризу національної автентичності і водночас відстоює її надісторичну, провіденційну роль: “Національне, пояснюю для супердемократів, — це константне, валентне, життєзабезпечуюче, бо воно пов’язане з широким історичним контекстом, з космологосом, який у кожної нації свій. Без національної домінанти, яка присутня в кожній європейській державі, а це стосується передовсім мови та культури, ми можемо мати лише імітаційну модель держави Україна, яка по суті є такою, — декоративно-декларативною...”

Стаття *“Він був завжди”* присвячена інтерпретації Шевченкового образу. У ній П. Мовчан урочисто прокламує космічну роль генія: “Геній живе завжди: в минулому, в сьогоденні, в завтра. Але його, Т. Г. Шевченка, завтра завжди більше... Він — середовище існування”. Автор показує, як контури творчої особистості Шевченка стають межами української ойкумени і ще раз потверджують глибину поетового таланту, його глибинно-архетипний і міфологічний характер.

На тлі великого корпусу публіцистики “Українського формату” особливо вирізняється серія художньо-публіцистичних есеїв *“Витоки”*. У них Мовчан поетично осмислює генезу української душі й національного духу. Ці тексти за своєю природою є своєрідними інтелектуальними медитаціями. У них відчувається певний перегук із відомою книгою Роя Кемпбелла “Герой з тисячею облич”, що є універсальним зведенням міфологічних систем. Поетова розвідка ще раз потверджує, що первісне сприйняття світу за своєю природою було глибоко поетичним.

У серії есе П. Мовчан досліджує насичену міфопоетику народної обрядовості та образів. Язичницьке світовідчуття і космогонічні візії у Мовчана постають не як антитеза до християнства, а як загублена чи завуальована ланка духовного становлення і еволюції української душі, її міфологічно-архетипний остов.

Такий ліберальний погляд звільняє наше бачення від зашореного апологетичного ригоризму. Схожу візію, своєрідний “позитивний погляд” на язичництво у своїй етапній роботі “Історія релігії” відстоює О. Мень.

П. Мовчан сміливо креслить контрапункт свого дослідження. Уже самі назви підрозділів дуже промовисті: “Антропоморфність усесвіту”, “Спорідненість, передана космосом”, “Витоки української душі”, “Космічна приналежність води земної”, “Творення світла земного”, “Слово, проросле з генів” та ін.

Здається, що автор насолоджується поліфонічним перегуком міфологічних систем і пантеонів божеств.

У цій короткій виправі до витоків легендаріум і міфологія органічно переплітаються. У світлі Мовчанової інтерпретації народні звичаї та обряди набувають трансцендентно-містерійного значення, а найпростіші речі стають космогонічними символами і відкривають шлях до глибинно-родових матриць. У кінцевому підсумку перед нами медитативний екскурс у міфопоетику українського етносу і сакральні глибини національного духу.

Есе “Воскресіння ідеї” та “...а храм той — ви” показують кульмінацію історичного діалогу Бога і Людини, яка відбувалася в момент народження Ісуса Христа. Рецепція християнського досвіду відбувається із залученням співрозмовників масштабу Мартіна Бубера.

Незважаючи на підсумковість і хронологічну ретроспективність книги, часова дистанція не применшила її актуальності. В остаточному підсумку “Український формат” П. Мовчана — це не меморіальна ретроспекція, а живий заклик з інтонаціями бойової сурми.

———————

*З точки зору вічності

Бо є такі, як ти

Павлу Мовчану
в день вісімдесятиріччя

В цей день, що ділить навпіл літо,
Коли дзвенить пшеничний лан,
У стрій вісімдесятилітніх
Вписався славний наш Мовчан.

Його ім’я дорослі й діти
Давно пустили до сердець —
Керманич рідної “Просвіти”,
Поет, звитяжець і борець.

Підняв Павло високо прапор
Свободи, віри та снаги,
Щоб нашу українську правду
Не затоптали вороги.

То хай же сил тобі прибуде,
Ми вірим — досягнем мети.
І Україна вічно буде,
Бо в неї є такі, як Ти!

Ні, наша сила не розтане
Під натиском усіх заброд,
Бо є завзяті просвітяни.
Є патріоти! Є народ!

Зібравшись у широке коло,
Крізь сьогоденну каламуть
Гукнем, щоб чулося навколо:
— Будь, Павле, до ста років будь!

Вадим КРИЩЕНКО

Дякуємо!

Непримиренний борець за утвердження рідної родинної мови на теренах Соборної України, видатний український поет, визначний громадський і державний діяч Павло Мовчан, попри величезний тиск з боку політичних опонентів, залишається ще й глибоковіруючою людиною, із серця якої вилунює людяність і добро. Всеукраїнському товариству “Просвіта” імені Тараса Шевченка, на мій погляд, надзвичайно пощастило, що в ці буремні часи становлення української державності на чолі Товариства опинився народом обраний, мудрий і послідовний у своїх діях керманич Павло Михайлович Мовчан. Я твердо переконаний, що дякуючи саме йому Товариство “Просвіта” є чи не єдиною національно свідомою структурою, яка лишилася об’єднуючим монолітом для сотень тисяч краян, яка уникла розколу та втрати авторитету. “Просвіта” була, є і, сподіваюсь, буде авангардом у справі українського державотворення, у справі захисту здобутків національної культури і духовності. Саме він ще на початку 90-х закликав до створення єдиної Української помісної церкви, сприяв затвердженню Державної програми “Українська книга”, утвердженню на державному рівні Дня української мови та писемності, затвердженню 10 статті Конституції України та захисту символів української державності на усіх рівнях.

Саме йому треба дякувати за прекрасний конкурс-фестиваль “Я гордий тим, що українець зроду” та низку шевченківських конкурсів, які відкривають світові нові імена талановитої молоді з усіх куточків неозорої України. Мені пощастило ще з 1992 року бути знайомим з державотворцем та надзвичайно скромною людиною Павлом Михайловичем Мовчаном, який має силу політичної волі ніколи не піддаватися на провокації і завжди ухвалювати виважені, поміркковані рішення. Чим наснажує нас, молодших просвітян, виховувати у собі не політика, який думає про наступні вибори, а державного діяча, який вболіває за розвиток молодого покоління громадян Незалежної України.

Його книги нарисів допомагають громадянам у зрусифікованих містах України розібратися у складних, часом штучно заплутаних ситуаціях, у питаннях становлення національної освіти та культури захисту українського інформаційного простору.

Нам, просвітянам Херсонщини, завжди є дуже важливою підтримка Павла Михайловича і наших акцій початку 2000-х на захист української мови як єдиної державної, і чинна допомога в організації і проведенні Першого, Другого та Третього Відкритого Благодійного конкурсу-фестивалю українського слова “Відлуння душі” пам’яті Наталі Коломієць, в організації і проведенні торік у Каховці Першого конкурсу читців творів поетів-просвітян “Запалені серця” і у найменуванні іменами просвітян закладів культури смаглявої Таврії. Нині це Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара (1997 р.), Херсонська обласна бібліотека імені Чайки Дніпрової (2000 р.), Каховська районна об’єднана бібліотека імені Миколи Братана (2011 р.), Бібліотека-філія №14 імені Миколи Чернявського Херсонської міської ЦБС тощо.

Павло Мовчан та Олег Олексюк (праворуч). 2005 рік

Тож зичимо шановному Павлові Михайловичу у цей ювілейний рік миру, любові, творчого довголіття та козацького здоров’я!

За дорученням Правління ХОО ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка поет і просвітянин **Олег ОЛЕКСЮК**

Співпраця — взаємодія

Олександер ШОКАЛО

Співпраця — необхідна умова взаємодопомоги, взаємодії, які забезпечують нашу самостійну силу — основу нашого саморозвитку. Цей синергізм гарантує нам самостійне життя. Ця давня традиція збірності українських сил надзвичайно своєчасна нині — в пору їх розпорошеності сторонніми, чужинськими силами. Нагадування про збірну українську силу й плекання її — суспільне покликання Всеукраїнського товариства “Просвіта” й Всеукраїнського культурологічного тижневика “Слово Просвіти”.

Свого часу Павло Михайлович Мовчан відгукнувся на мою пропозицію, й очолювана ним “Просвіта” стала співзасновником і видавцем науково-популярного журналу “Український Світ”, який дуже важко було випускати самотужки. Наша співпраця дала збірний суспільний результат: журнал поширювали через місцеві відділення “Просвіти” по цілій Україні. Протягом 2005—2007 років ми спільними зусиллями опублікували знакові тематичні випуски “Українського Світу”: *“Від Трипілля до Тернопілля”, “Від Дикого поля до Донбасу”, “Від Сіверії до Чернігівщини”, “Від Оріяни до Одещини”, “Від Дикого поля до Донбасу”, “Від суспільної кризи до суспільного ладу”*. Окремі випуски було присвячено українським подвижникам, зокрема Станіславу Оріховському, Пантелеймону Кулішу, Памфілу Юркевичу, Іванові Франку, Павлові Скоропадському...

В тематичному числі 4—6 за 2007 рік *“Українці — для України”* опубліковано діалог Петра Антоненка з Павлом Мовчаном *“Прогрес без духовності — це прогрес без людини”*. За 12 років ця проблема, окреслена тодішніми тривожними роздумами П. Мовчана, постала ще гостріше: *“Чому ми на роздоріжжі й чому саме ми? Так-от, ми там тому, що ніяк не подолаємо свого “его”: ми важко консолідуємося, важко розуміємо одне одного. І ніяк не консолідуємося в оту цілісність, яка стала ідеєю фікс ще від часів Богдана. ...Це нас сплавляють, як зрубані смереки. Сплавляють, виносять по річищу за межі нашої землі. Скажуть — глобалістичні процеси?*

Вони почалися давно. Там панує теорія так званого прогресу: завтра буде краще, ніж сьогодні, а післязавтра ще краще. ...Комп’ютери будуть у кожного, і мобільники. І все буде... Але не буде ЛЮДИНИ. Прогрес — це жертва вчорашнім, сьогоднішнім заради завтрашнього? А життя є сьогоднішнім, духовно наповненим чи бездуховною порожниною, пристосуванням чи самоствердженням. ...Я хочу стверджуватися з усім набутком тисяч поколінь, які формувалися на цій землі, які відстоювали, боронили її, формуючи, а не руйнуючи ландшафт. Хто буде тут господар? Чи нам попереорюють усі кринички, позабирають усі води? Тому питання української перспективи — це й питання минувшини і сьогодення. Якщо їх немає, про яку перспективу говорити? Нам належить бути господарями на землі, де були господарями тисячі поколінь наших предків”. Природну й космічно обумовлену закоріненість українців у рідну землю Павло Михайлович означив в есеї *“Витоки”*: *“Ми наділені тяжінням, ми відчуваємо своє тіло, але не бачимо власного випромінювання і не фіксуємо тих космічних променів, які проймають наше єство, що, напевне, нагадує пульсуючий клубок хвиль та антихвиль. І ці ж хвилі, я глибоко переконаний, ідуть і від рідної землі”* (“Український Світ”, число 1—3, 2005).

Тижневик “Слово Просвіти” своїм інформаційним полем послідовно підтримує дух співпраці, взаємодії. В межах цієї публікації не перелічити всіх спільних старань. Назву лише знакові події, які висвітлював часопис: 200-ліття Миколи Гоголя, Осипа Бодянського, Тараса Шевченка та наближення 200-ліття Пантелеймона Куліша. Особливо вдячний “Слову Просвіти”, зосібна Любові Василівні Голоті, за підтримку Всеукраїнських Сковородинських навчань “Пізнай себе”, які започатковано 2018 року для підготовки гідного відзначення 300-ліття Григорія Сковороди.

Про підтримку “Словом Просвіти” суспільно значущих культурно-мистецьких ініціатив великого українського диригента й педагога Павла Івановича Муравського промовисто занотував сам маестро в щоденнику: *“Я люблю читати “Слово Просвіти”, бо це правдива українська газета. Свого часу ця газета підтримала мою ініціативу записати з хором Національної музичної академії хорові твори на поезію Т. Г. Шевченка, а також публікувала мої методичні поради з хорового співу. Завдяки громадському резонансу моїх публікацій я зараз готую для запису твори “Пісенного “Кобзаря”, нотне зібрання “Пісенний “Кобзар” і свою книжку “Чистота співу — чистота життя”* (08.01.2009).

“Слово Просвіти” як інформаційний партнер систематично висвітлює на своїх сторінках здійснення заповіданих П. І. Муравським мистецьких задумів та культурницьких ініціатив його учнів і послідовників. Найзначущіші з них: Міжнародний хоровий конкурс імені Павла Муравського та Обласний фестиваль-конкурс хорового мистецтва імені Павла Муравського на батьківщині маестро — на Вінниччині, Хорові свята “Школа Павла Муравського” в Києві, Всеукраїнський мистецький проект “Україна співає “Кобзаря”.

Проникливо осмислив Павло Мовчан феномен Павла Муравського як *“неперевершеного відтворювача космічних хороспівів”* у статті *“Сила чистого звуку”*, опублікованій у додатку до книжки маестро *“Чистота співу — чистота життя”*: *“Легендарний Павло Іванович Муравський (Моравський) і є тим генієм, хто чує віки, хто намагається нам, оглушеним урбанікою, нагадати про нашу причетність до безвічного. ...І допоки нас супроводжуватиме гармонійний хоровий спів, зорганізований Павлом Івановичем Муравським, доти іржа не торкнеться наших сердець, а душа набиратиме і ваги повноти, і сили. **Бо сила чистого звуку співмірна силі людського духу”***.

Цю істину ствердив власним глибинним відчуттям і хормейстерським досвідом маестро Павло Муравський: *“Спів активізує весь організм людини. Хоровий спів сприяє розвиткові загальної культури суспільства й суспільної свідомості. **Спів дає відчуття волі”***. Український хоровий спів як вияв волі людського духу — феноменальне явище нашої злагодженої гуртової співпраці, взаємодопомоги, взаємодії, факт нашої збірної сили й нашого саморозвитку. Хоровий спів як базове мистецтво української культури нині піддається зовнішній руйнації й потребує суспільного порятунку силою нашої взаємодії, як і наша гуртова воля...

“Творчість — це щастя, копіїзм — нещастя для митця”.

Тарас Шевченко: «Велике щастя буть вольним чоловіком…»

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

Проєкт “Подробиці Шевченкового життя” вмотивований глибоким усвідомленням поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Гр. Шевченка до редактора “Народного чтения” (лютий 1860 р.):

“Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування… тим більше, що історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини. Проте я не маю духу входити у всі її подробиці”.

Цього разу на прохання читача газети наш автор заторкує тему щастя в Шевченковому житті та сприйнятті.

“Тарас кидається мені на шию і кричить: “Воля! Воля!”

Жодним чином не претендую на розгляд лексеми “щастя” в історичному контексті творчості Шевченка чи на вичерпну розповідь про поетові відчуття щасливої радості від життя. Йтиметься лише про конкретні миттєвості Шевченкової біографії, які він сам назвав щасливими, чи деякі поетові уявлення про щастя.

Найперше нагадаю про Шевченкове сприйняття вручення йому відпускної, що звільняла з кріпацтва, 25 квітня 1838 р. Того дня художник А. М. Мокрицький записав у щоденнику: “...Годині о другій пішов я до Брюллова... Невдовзі з’явився Жуковський з графом Вієльгорським. Прийшов Шевченко, і Василь Андрійович вручив йому папір про його звільнення і забезпечення прав громадянства. Приємно було бачити цю сцену”.

Ця важлива документальна фіксація щасливої для Шевченка події багато десятиліть використовується в шевченкознавчих студіях. Але в ній відсутня бурхлива реакція самого кріпака Тараса, тоді як у також давно відомій розповіді І. М. Сошенка (в записі М. К. Чалого) його душевні переживання випліскуються через край:

“Я відчинив вікно, яке було урівень з тротуаром. Раптом до моєї кімнати через вікно вскакує Тарас... мало не збивши мене з ніг, кидається мені на шию і кричить: “Воля! Воля!” — “Чи не здурів ти, Тарасе?” А він все стрибає і кричить: “Воля! Воля!”.

Така мемуарна золотинка багато значить. Яскравий, дивовижний переказ щасливого стану молодого Шевченка, в якого завжди боліло серце за нещасливі долі сільських хлопчиків-кріпаків:

А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.
Мов одірвалось од гіллі
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодость моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки.

У повісті “Художник” (1856) Шевченко неперевершено змалював істинно щасливу людину, подарувавши нам її вербальний портрет:

“Много, неисчислимо много прекрасного в божественной, бессмертной природе, ***но торжество и венец бессмертной красоты — это оживленное счастием лицо человека****. Возвышеннее, прекраснее в природе я ничего не знаю. И этою-то прелестию раз в жизни моей удалося мне вполне насладиться. В продолжение нескольких дней* ***он был так счастлив, так прекрасен****, что я не мог смотреть на него без умиления****. Он переливал и в мою душу своё безграничное счастие…***

Восторги его сменились тихой, улыбающейся радостию*. Во все эти дни хотя он и принимался за работу, но работа ему не давалась. И он, было, положит свой рисунок в портфель, вынет из кармана отпускную, прочитает её чуть не по складам, перекрестится, поцелует и заплачет”.* (Всі виділення тут і далі зроблені мною. — В. М.).

Що тут можна додати? Хіба нагадаю слова з першого відомого Шевченкового листа — від 15 листопада 1839 р. — до старшого брата М. Г. Шевченка:

“Так от, бач, живу, учусь, нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окроме Бога — ***велике щастя буть вольним чоловіком****, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить”.*

Таке враження, що в цій фразі вже закладено замисел знаменитого автопортрета, виконаного Шевченком на початку наступного 1840 р. — молодий, вродливий, огнеликий, натхненний, гордий, безстрашний, вольний чоловік. І таким щасливим на своїх автопортретах Шевченко вже ніколи не буде...

“Про таке щастя нерозумно було б і помишляти”

У листі до віце-президента петербурзької Академії мистецтв Ф. П. Толстого від 26–31 липня 1857 р., тобто невдовзі після появи реальної надії повернутися з заслання до Петербурга, Шевченко, зокрема, писав:

“Живописцем-творцом я теперь не могу быть, об этом счастии неразумно было бы и помышлять. Живописцем-копиистом я не хочу быть. Об этом несчастии я страшусь и думать”.

Отже, творчість — це щастя, копіїзм — нещастя для митця. Роздуми про майбутнє творче життя не залишають Шевченка наприкінці заслання й відображені в його Щоденнику. Скажімо, 26 червня 1857 р. він записав:

“*Про живопис мені тепер і думати нічого. Це було б схоже на віру, що на вербі виростуть груші. Я й раніше не був навіть і посереднім живописцем. А тепер і поготів. Десять років невправляння здатні зробити і з великого віртуоза звичайнісінького кабачного балалаєчника. Отже, про живопис мені й думати нічого”.*

У світовому малярстві, мабуть, не знайдеться більше такого самокатування й самозречення[1]. Це записав у Щоденнику наодинці з собою художник, про якого наукові коментатори А. І. Костенко та Л. І. Сукачов свого часу відзначили: “Це звичайний для Шевченка вияв скромності і недооцінки своїх даних як художника”[2]. За точним висловом їхнього сучасника, видатного шевченкознавця С. О. Єфремова, “дослідники й художні критики складають проте инакшу оцінку Шевченкові, як художникові”.

Відомий сучасний мистецтвознавець Д. В. Степовик оцінив художника Шевченка так:

“Велич Шевченка-образотворця, його унікальний внесок в національне образотворче мистецтво якраз і полягає в тому, що він дав досконалі та повноцінні зразки майже всіх жанрів малярства і графіки... У Шевченка все з’являється в розвиненому вигляді — досконале, апробоване, простудійоване, естетично витончене. Ніби в одній людині прийшла до народу ціла Академія мистецтв зо всім розмаїттям напрямів, стилів, образів та цілим букетом мистецьких виражальних засобів”[3].

У творчих планах Шевченко вирішив *“присвятити себе безроздільно гравюрі акватинта”*, тобто методу гравіювання, що полягає у протравлюванні кислотою поверхні металевої пластини з наплавленим асфальтовим чи каніфолевим пилом і з зображенням, що наноситься кислотостійким лаком.

Ще у січні 1857 р. Шевченко в листі до А. І. Толстої заявив: *“... Я исключительно намерен заняться гравированием акватинта”*. В липні 1857 р. Шевченко повідомляв у вже згаданому листі Ф. П. Толстого: *“... Предполагаю, и молю Бога осуществить мое предположение, по приезде моем в Академию я намерен с помощию Божиею и с помощию добрых и просвещенных людей приступить к гравированию a la acwatinta. И, уповая на помощь Божию и на ваши советы и покровительство, надеюсь сделать что-нибудь достойное возлюбленного искусства”*.

Діловод Академії мистецтв О. О. Благовєщенський, який у спогадах використав архіви Академії, писав: “З усіх видів гравірування йому найбільше припало до душі гравірування на міді міцною горілкою (a l’eau forte). Майже всі його гравюри 1858–1861 років виконані цим способом...”

Український художник В. В. Ковальов, який був знайомий із Шевченком, згадував: “Тарас Григорович перший у нас у Росії почав гравірувати голкою на міді за способом і манерою фламандців XVII століття, дотримуючись манери Рембрандта”. Справді, Шевченко розвивав прийоми офорта, і він усвідомлював це. С. Т. Аксакова писав 15 липня 1858 р.: *“Этим не новым способом гравирования у нас никто не занимается, и мне пришлося делать опыты без посторонней помощи”*. Шістнадцятого квітня 1859 р. Шевченко подав на розгляд ради Академії мистецтв два естампи — “Притча про робітників на винограднику” з картини Рембрандта ван Рейна і “Приятелі” з картини академіка І. І. Соколова. Того ж дня рада ухвалила визначити для нього “програму на звання академіка гравірування на міді”. Два названі офорти та офорт “Старець на кладовищі” були представлені на академічній виставці у травні 1859 р. Восени художник подав на виставку ще п’ять офортів та автопортрет олійними фарбами. Крім того, на звання академіка Шевченко представив офорт “Вірсавія” за картиною К. П. Брюллова. Внаслідок 2 вересня 1860 р. рада Академії мистецтв ухвалила надати Шевченкові звання академіка з гравірування, а 4 вересня цю ухвалу оголосили на річних урочистих зборах. Певно, в той момент він почувався щасливим.

Ще на засланні Шевченко мріяв про те, що з Петербурга він обов’язково повернеться на Батьківщину, в Україну. На початку січня 1857 р. зізнавався А. І. Толстій:

“...Делаю несколько рисунков сепией с знаменитых произведений в Академии и в Эрмитаже, и с таким запасом ***отправлюсь в мою милую Малороссию*** *и на хуторе у одного из друзей моих, скромных поклонников муз и граций, воспроизвожу в гравюре знаменитые произведения обожаемого искусства.* ***Какая сладкая, какая отрадная мечта! Какое полное, безмятежное счастие!”***.

Таким чином, омріяне повне і безтурботне щастя — скромна творча робота з гравюрою в Україні.

Схоже на те, що в Божому замислі щодо Шевченка й України таке поетове прагнення було замалим для Пророка й Націєтворця.

Але пронизує серце нездійснена Шевченкова надія на те, що через два роки старанних і наполегливих занять мистецтвом гравюри в Петербурзі він повернеться в Україну.

“Щасливий я! — І я, друже, з тобою щаслива!”

У цих поетичних рядках із “Подражанія Едуарду Сові” (1859) втілено Шевченкове бачення ідеальної сім’ї з *“дружиною єдиною”* та *“дітками малими”*. Це те найголовніше, ним омріяне людське щастя, що ніколи не збулося і стало нещастям Шевченкового життя.

Ще у вірші “Заросли шляхи тернами...” (1849) тридцятип’ятирічний засланець Шевченко не лише констатував свою одинокість, а й пророчив її неподоланність:

Боже милий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широкеє —
Ні з ким поділити!
Не дав єси мені долі,
Молодої долі!
Не давав єси ніколи,
Ніколи! ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Поєднати! — Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії!
Так собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись...

Ця двократно наголошена неможливість поділитися своїм серцем у шлюбі й була головним лихом особистого життя Шевченка, невигойним болем його великого, щедрого серця. Ним пронизана поетова творчість, принаймні з осердного вірша “Думи мої, думи мої...” (1840):

Може, найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи —
Я більше не хочу...
Одну сльозу з очей карих —
І... пан над панами!..
Думи мої, думи мої!
Лихо мені з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову...

Нагадаю, що у поемі “Сова” (1844) мати мріяла, що син буде *“Щасливий, веселий / І неодинокий”*, а його кохана дівчина розмовляла з ним у тих мріях *“В хаті, як у Раї!!”*. Таким уявлялося щастя й самому Шевченкові. У вірші “Зацвіла в долині...” (1849) він називає стосунки двох закоханих *“раєм у серці”*...

Звісно, Шевченко кохав жінок, а вони — його. В цих любовних історіях він бував

Автограф рядків про щастя з Шевченкової повісті “Художник”

і щасливим. Скажімо, стосовно дружини коменданта Новопетровського укріплення А. О. Ускової він зізнався в листі до Бр. Залеського від 9 жовтня 1854 р.:

*“Эта прекраснейшая женщина для меня есть истинная благодать Божия. Это одно-единственное существо, с которым я увлекаюсь иногда даже до поэзии. **Следовательно, я более или менее счастлив, можно сказать, что я совершенно счастлив**...”*

Втім, про неминуче Шевченкове розчарування, зокрема у цьому випадку, можна прочитати в окремій статті нашого проєкту в “Слові Просвіти” (ч.23, 12–18 червня 2019 р.). Раджу звернутися до книги М. С. Шагінян “Тарас Шевченко”, в якій є розділ “Кохання”, адже саме вона першою проникливо досліджувала феномен поетового кохання.

Та ніколи не було й ніколи не буде шевченкознавців його сімейного життя. Бо не міг Тарас Григорович сказати про свою родину: *“Сем’я вечеря коло хати...”*

“І я безконечно щасливий, маючи такого щирого друга”

У Словнику української мови серед тлумачень поняття “щастя” є й таке: “Радість від спілкування з ким-небудь близьким...” Мені доводилося досліджувати теплі стосунки Шевченка з друзями[4] і виніс обґрунтоване переконання, що найбільше щастя спілкування подарував йому великий артист М. С. Щепкін[5]. Адже сам Тарас Григорович якось зізнався про дружбу з ним: ***“Вот это, что называется, друг. И я бесконечно счастлив, имея такого искреннего друга... Я бесконечно счастлив”.***

Вони познайомилися в лютому 1844 р. у Москві, а восени того року відбулися гастролі М. С. Щепкіна в Петербурзі, де друзі зустрічалися. Після цього і з’явився вірш “Заворожи мені, волхве...”, в якому збережено неймовірну Шевченкову енергетику поваги, любові до Майстра. Затим друзі побачилися в Москві навесні 1845 р., а наступна зустріч відбулася більш як через дванадцять з половиною років, коли М. С. Щепкін приїхав 24 грудня 1857 р. до Шевченка в Нижній Новгород.

Того дня Тарас Григорович занотував: ***“Святам свято і торжество є з торжеств! О третій годині ночі приїхав Михайло Семенович Щепкін”.*** Один із найкоротших записів у Щоденнику. Щасливому Шевченкові було не до них. Але присвяту “Неофітів”, що створена 5–8 грудня, поет артисту зробив саме цим днем: *“М. С. Щепкину. На память 24 декабря 1857”*. Тарас Григорович також подарував у цей святковий день артистові свій автопортрет із дарчим написом: *“Михайлу Семеновичу Щепкину на память 24 декабря 1857 года от Тараса Шевченка”*.

Після від’їзду М. С. Щепкіна засмучений Шевченко лише видихнув у Щоденнику: ***“...Шість днів повного, радісно-урочистого життя”.*** На щастя, щире захоплення Майстром і безмежна вдячність йому назавжди збереглися в поетових листах, написаних на початку 1858 р. Я зібрав ці дивовижні рядки докупи:

З листа до А. І. Толстої:

*“Проводив Михаила Семеновича, **я долго не мог прийти в себя от этого переполненного счастия**. И только сегодня, и то с горем пополам, мог взяться за перо, чтобы благодарить вас за драгоценное письмо ваше **и написать вам о моем беспредельном счастии**”.*

З листа до С. Т. Аксакова:

*“Простите мне, что я не написал вам с Михайлом Семеновичем. Не мог. Старый чародей наш своим посещением сделал из меня то, что я и теперь еще не могу прийти в нормальное состояние. Он все еще вертится у меня перед глазами и мешает мне не только приняться за какую-нибудь работу, думать, даже говорить мешает. Да, он таки порядком пошевелил меня. И нужно же было ему такую штуку выкинуть. **Нет, таких богатырей-друзей немного на белом свете. Да я думаю, что он один только и есть**. Как я, однако ж, не по-христиански думаю. А этому причина тот же великий наш чудотворец Михайло Семенович. Храни его Господь на поучение людям”.*

З листа до П. О. Куліша:

*“Наробив він мені, оцей старий, лиха: приїзжав до мене на святках колядувать. Я й досі ще хожу неначе з тяжкого похмілля од його колядок. Учистив старий! аж пальці знать. **І де в його узялась така жива, сердечно трепещуща, жива натура? Диво, та й годі!**”.*

З листа до М. М. Лазаревського:

“*Приїжджав до мене колядувать старий М. С. Щепкін, то **я після його колядки ще й досі хожу, неначе після похмілля**. Нехай йому Господь шле добре здоров’я”.*

З листа до М. О. Максимовича:

***“Я ще й досі не охолонув од мого дорогого гостя**, і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені покою ні вдень, ні вночі... Завдав він мені свято. Так учистив, що аж пальці знать”.*

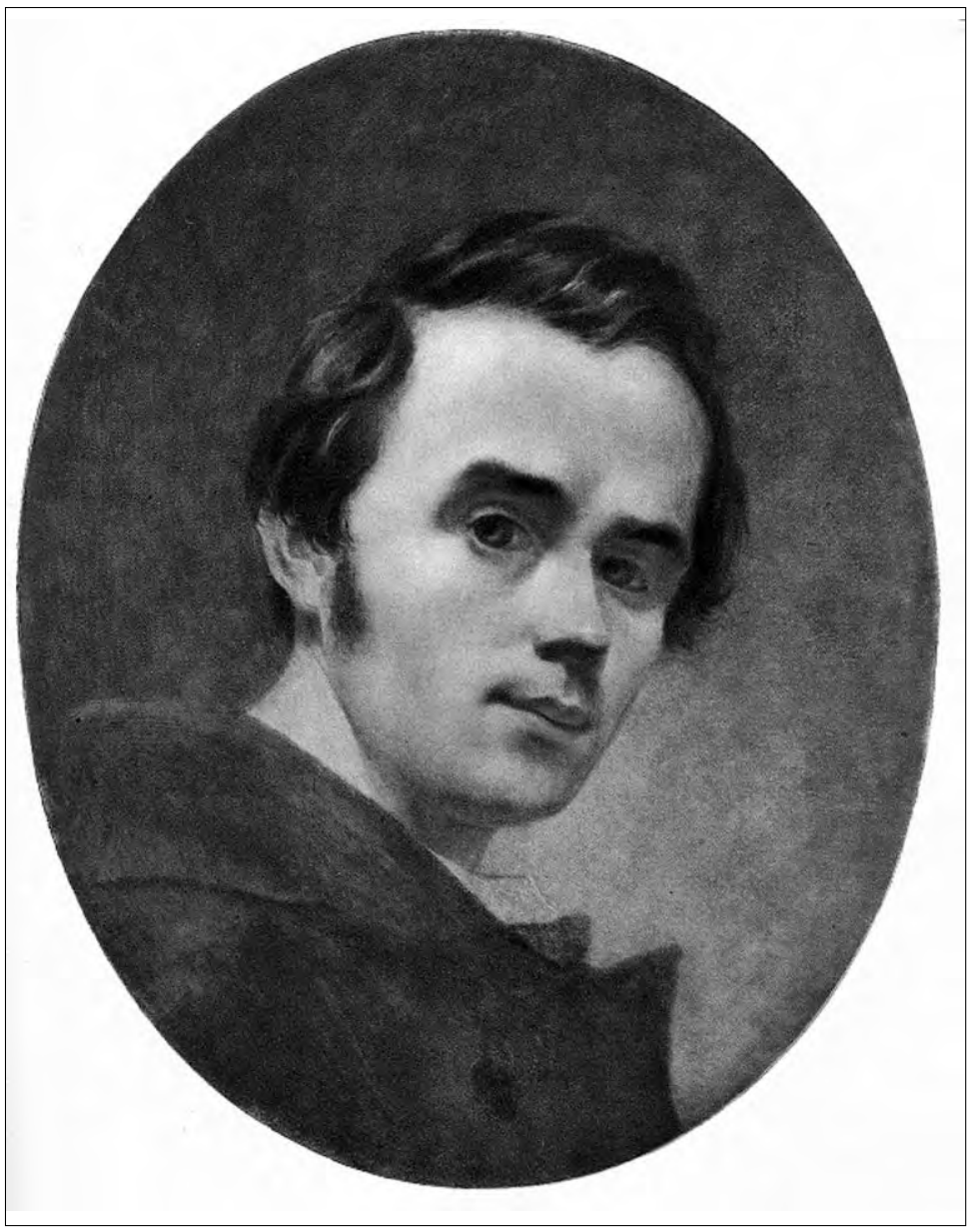

Т. Шевченко. Автопортрет. 1840 р.

Такої напруги щирих емоцій і дружніх почуттів, такої вдячності за справжнє, чудотворне щастя, подароване дружбою, у Шевченка більше не зустрічаємо. Нічого подібного, здається, не знайдемо у світовому мемуарному й епістолярному жанрі. У словах про М. С. Щепкіна — серце, що завмирає від захоплення. Як зазначив І. М. Дзюба, поетові **“записи цих днів підносяться до апофеозу щастя”**.

Тож якщо коли-небудь нарешті буде зображено справді щасливого Тараса Григоровича, то поряд із ним обов’язково побачимо й Михайла Семеновича.

Важливо знати й пам’ятати, що Шевченко прекрасно розумів історичне призначення *“безсмертного старця”* М. С. Щепкіна: *“Нехай тебе Бог милує і стереже на славу великого святого искусства”*. Не випадково поет писав, що прагне подивитися на нього, *“неначе на всесвітній театр”*. Проте захоплений грою М. С. Щепкіна у спектаклях, показаних у Нижньому Новгороді[6], Шевченко акцентував інше: *“Но ярче и лучезарнее великого артиста стоит великий человек...”*.

Справді, Шевченкове ставлення до М. С. Щепкіна є небаченим в історії прикладом істинного захоплення Людиною. З іншого боку, мав рацію радянський театрознавець А. А. Дерман, який зазначав, що “з найбільшою виразністю виявляється привабливість М. С. Щепкіна і саме коріння його (українське! — *В. М.*) в історії стосунків із великим українським поетом Тарасом Шевченком”. За словами І. М. Дзюби, “стосунки Шевченка і Щепкіна — один із найзворушливіших зразків людської дружби, на яку здатні тільки великі серця”. Вчений справедливо вважає, що поета й артиста зближувала і спільність долі (кріпацьке походження), і національний корінь, і епос правди, і народність естетичного ідеалу, — але це ще не все: “Був ще, мабуть, в обох геній любові до людини, і він їх вирізнив серед багатьох інших щирих друзів, він їх незримо поєднав і єднав на відстані роками”[7].

Додам до цього, що Шевченко серцем відчув добру душу М. С. Щепкіна та його щиру й суцільну занурюваність у театр, абсолютну відданість сцені, про що прекрасно сказав С. Т. Аксаков: “Театр уже был для него необходимостью, воздухом, условием жизни... Жить для Щепкина значило играть на театре, играть — значило жить”. Це було так зрозуміло й близько Шевченкові! Правнучка Майстра Т. Л. Щепкіна-Куперник писала: “...Поэт поддался благотворному влиянию светлой природы Щепкина. Он быстро стал его звать “батьку” — и это не было пустым словом: Щепкин полюбил его, как сына...”[8].

Я не схильний розширювально трактувати цей “благотворний вплив” артиста на Шевченка та вводити в це поняття ще й безпосередній значний вплив на поетову творчість, як іноді зустрічалося. Пам’ятатимемо Шевченкові слова: *“Михайло Семенович у цій справі мені не суддя”*. Задовольнимося тим незаперечним історичним фактом, що **сама собою дружба з М. С. Щепкіним, за щирим зізнанням Шевченка, була щастям у його житті**.

“Свою Україну любіть...”

Нарешті, найголовніше про поетову максиму, винесену в заголовок цієї статті, що фактично належить до серцевинних основ феномену національного Пророка. Звернемося до мудрого висновку І. М. Дзюби:

“У Шевченковій нерозривній екзистенційній ланці воля, доля, слово, правда, слава, щастя, саме воля — першостимул, що дає життя всій системі цінностей. Воля або тотожна долі, або є її умовою, як і умовою щастя...”

Боротьба за волю — головний Шевченків імператив, говорячи точними словами того ж І. М. Дзюби, “ця боротьба, навіть коли закінчується поразкою, кладе невитравну печать на душу і майбутнє народу, закладає в його імунну систему спротив рабству”[9].

Високе поетове уявлення про особисту, громадянську, національну волю-свободу насправді визначає сутність всієї творчості Шевченка. **Тому його заповіт *“Борітеся — поборете”* власне є запорукою і синонімом високого щастя не лише свідомих людей, а й цілої нації.**

Великомученик Тарас Шевченко, який зазнав багато лиха, кривди, поневірянь за свої переконання та творчість, урешті-решт був щасливою вольною людиною, бо свідомо вибрав боротьбу за вольну Україну, прийняв муки за свою віру в українців істинно вольних. Він і нас навчив, як не бути нещасними й упослідженими навіть у найтяжчі часи:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

———————

[1] Відомий і факт Шевченкового сумніву в своїх поетичних талантах. У листі до Я. Г. Кухаренка від 22 квітня 1857 р. він зізнався:

“Сам не написав нічого, бо мені було заказано писать. А тепер уже і Бог його святий знає, чи й напишу що-небудь путнє. Я ще не дуже зостарівся, та знівечився, друже мій єдиний. А може, дасть Господь милосердний, ще одпочину та на старість попробую писать прозу. О віршах уже нічого й думать”.

Проте вже два місяці по тому, надіславши Я. Г. Кухаренку другу редакцію поеми “Москалева криниця”, що в порівнянні з першою редакцією, написаною 1847 р. в Орській фортеці, фактично була новим твором автора і свідчила про незгасний його талант, Шевченко з глибокою полегкістю записав у Щоденнику 20 червня 1857 р.: *“Вірші виявилися майже однакової добротності з колишніми моїми віршами”*.

[2] Шевченко Т. Г. Журнал (Щоденник). Київ-Харків: Державне літературне видавництво, 1936. С. 299.

[3] Степовик Д. Унікальний внесок Тараса Шевченка в українське образотворче мистецтво // Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 8. К.: Наукова думка. С. 9.

[4] Мельниченко В. Ю. “На славу нашої преславної України”: Тарас Шевченко і Осип Бодянський. М.: ОЛМА Медіа Групп, 2008. 560 с.; Мельниченко В. Ю. Тарас Шевченко: “Друзі мої єдині”: десять постатей у поетовому житті. М.: Домашня бібліотека, 2013. 704 с.

[5] Мельниченко В. Ю. Тарас Шевченко: “Мій великий друг Щепкін”. М.: ОЛМА Медіа Групп, 2009. 480 с.

[6] М. С. Щепкін виконав ролі: Михайла Чупруна у спектаклі “Москаль-чарівник” І. П. Котляревського; матроса Симона у водевілі “Матрос” Т.-М. Соважа і Ж.-Ж. Делюр’є; городничого — в “Ревізорі” М. В. Гоголя; Любима Торцова у виставі “Бідність — не порок” О. М. Островського.

[7] Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. С. 483.

[8] Щепкина-Куперник Т. Л. Воспоминания. М.: Захаров, 2005. С. 517.

[9] Шевченківська енциклопедія в 6 томах. Том 6. К., 2015. С. 109, 113.

«Відлуння душі» єднає серця патріотів

Олег ОЛЕКСЮК,
журналіст і просвітянин

24 червня конкурс-фестиваль українського слова “Відлуння душі” пам’яті Наталі Коломієць у селищі Залізний Порт розпочав свій поступ з конкурсу в номінації “Поезія”, де понад 30 поетів і читців змагалися за звання лауреата. Оцінювали виступи поети Олег Олексюк — член НСПУ, заслужений працівник культури України, голова журі; Світлана Мудрик — краєзнавець та педагог зі Львівщини, заступник голови журі в номінації “Поезія”; Леся Гук — поетеса зі Львівщини. Дипломом лауреата третього ступеня в номінації “Поезія” та пам’ятними призами від партнерів фестивалю нагороджено читців Олександра Болдирєва (Чулаківська дитяча школа мистецтв), Тетяну Імшеницьку (Олександрівська загальноосвітня школа) та поетес Поліну Овраменко та Каріну Карапетян з міста Олешки. Дипломом лауреата другого ступеня та пам’ятними призами від партнерів фестивалю нагороджено читців: Інгу Попову (Олександрівська загальноосвітня школа), Мар’яну Поліщук (представляє село Долматівку, де народилася Наталя Коломієць), Крістіну Хадараг (Чулаківська дитяча школа мистецтв), Дарину Рзяніну (м. Київ), Марину Чарнецьку (місто Херсон) та поета з Миколаєва Віктора Дзюма.

Звання лауреата Першої премії, кубок переможця та пам’ятні призи від партнерів фестивалю вибороли читці Микола Халак і Дмитро Кисилюк (Чулаківська дитяча школа мистецтв), Ксенія Суботіна (Театр-студія “Пролісок” при Херсонському обласному академічному музично-драматичному театрі імені Миколи Куліша), а також автор-виконавець, поет з Івано-Франківська Роман Бойчук з дружиною-поетесою Ольгою Бойчук та поетеса Катерина Марчук (село Зелений Під Каховського району Херсонської обл.). Завершився відбірковий тур приємним дійством: Тетяна Строкач передала від Білоцерківського об’єднання ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка просвітянам Херсонщини низку українських видань.

Відбірковий тур серед композиторів відбувся 25 червня на базі Херсонської дитячої музичної школи №3 (директор Ігор Полевіков). Перемогу здобула композитор із села Стара Збур’ївка Голопристанського району Херсонської обл., педагог Ольга Тимошенко, друге місце посіли автор-виконавець Ольга Багдай (м. Львів) та композитор Світлана Пилипенко (м. Олешки), а третє місце — композитор із Чулаківки Голопристанського району Херсонської обл., музикант і педагог Віталій Болдирєв.

Відбірковий тур у номінації “Вокальне мистецтво” відбувся 27 червня на сцені актової зали Голопристанського міського Палацу культури “Сузір’я”.

У І наймолодшій віковій категорії від 6 до 10 років взяла участь лише одна учасниця, солістка Голопристанського РБК Софія Ходжаєва, і за рішенням журі десятирічна Софійка посіла друге місце.

У ІІ віковій категорії від 11 до 15 років третє місце посіла солістка Голопристанського РБК Альона Ясайтіс, друге — солістка Голопристанського РБК Софія Новікова та вихованка Новозбур’ївської дитячої школи мистецтв Алла Мала, а перше місце виборола солістка Голопристанського РБК Ельвіра Ротонос. У третій віковій категорії від 16 до 18 років друге місце посіла солістка Голопристанського РБК Софія Беленчук. Серед солістів-вокалістів від 19 років перемогу здобув соліст Круглоозерського СБК Василь Коломієць, друге — солістка Новозбур’ївського СБК Валентина Єфімова та автор-виконавець зі Львова Ольга Багдай. За рішенням компетентного журі, до складу якого увійшли народна артистка України Наталія Лелеко, народний артист України Харіс Ширінський, поет і композитор Олег Олексюк та лауреати всеукраїнських і міжнародних конкурсів вокалістів Антон Коломієць (м. Херсон) та Іванка Мудрик (м. Львів), Гран-прі отримала солістка хору “Дніпровські передзвони” Херсонського обласного Палацу культури Тетяна Дудкіна.

Серед вокальних колективів малої форми вразили дитячий вокальний ансамбль “Тоніка” Чулаківської дитячої школи мистецтв (кер. Д. Конопленко), які вибороли звання лауреата І-ї премії конкурсу у І віковій категорії, у другій віковій категорії ІІ місце вибороли співаки тріо “Ріліді” Круглоозерського СБК, а серед вокальних ансамблів малої форми у четвертій віковій категорії друге місце посів дует Чорноморського СБК у складі Наталії Степурської та Бориса Засіченка, перше місце у дуету “Nota bene” Старозбур’ївської дитячої музичної школи (кер. О. Тимошенко), який презентував нові пісні Ольги Тимошенко на слова Наталії Коломієць “Джигірка” та на слова Тараса Шевченка “Тече вода”.

Ансамбль “Веселі нотки” з села Долматівка Голопристанського району виконав пісню Миколи Свидюка на слова Наталі Коломієць “Доля козака” і виборов перше місце серед ансамблів І вікової категорії від 6 до 10 років. Серед ансамблів ІІ вікової категорії від 11 до 15 років перемогу здобув дитячий вокальний ансамбль “Веселка” Новозбур’ївського СБК, а серед ансамблів вокалістів від 19 років найкращими визнано ансамбль народної пісні “Перепілочка” (кер. Вікторія Лисенко) КДК “Дніпрова Чайка” Старозбур’ївської сільської ради. Друге місце здобув народний аматорський фольклорний ансамбль “Чулаківна” Чулаківського СБК (кер. А. Роботяєва) та народне аматорське любительське об’єднання ветеранів “Червона калина” Голопристанського РБК (кер. С. Хоменко), вік учасників колективу від 65 до 88 років.

Приємно вразили своєю пісенно-поетичною композицією “Таїна” Роман та Ольга Бойчуки з Івано-Франківська, вони вдало поєднали твори Наталі Коломієць з власними поетичними знахідками, чим відкрили ще одну форму презентації творчості нашої уславленої землячки.

Дякуючи підтримці Фестивалю Голопристанським міським головою Олександром Бабичем та народним депутатом України Федором Негоєм, Гала-концерт відбувся на великій сцені на набережній міста Гола Пристань з якісним професійним звуком (звукорежисер Василь Юраш). Його родзинкою стала концертна програма Національної заслуженої капели бандуристів України імені Георгія Майбороди під керівництвом народного артиста України Юрія Курача; виступи Харіса Ширінського, Маріанни Гавриш (м. Київ) та Іванки Мудрик (м. Львів), авторів-виконавців Романа Бойчука (м. Івано-Франківськ) та Ольги Багдай (м. Львів), наших земляків Антона та Василя Коломійців, Сергія Хоменка (м. Гола Пристань), переможців попереднього конкурсу-фестивалю Народного аматорського ансамблю народної пісні “Збурівчанка” Новозбур’ївського СБК і студента Херсонського музучилища, лауреата всеукраїнських та міжнародних конкурсів вокалістів Богдана Палія, знаного українського співака Івана Бурлаки та володаря Гран-прі ІІІ Відкритого Благодійного конкурсу-фестивалю українського слова “Відлуння душі” пам’яті Наталі Коломієць, співачки Тетяни Дудкіної.

Запам’яталися яскраві виступи оркестру домристів Голопристанської дитячої школи мистецтв Голопристанської міської ради (кер. Тетяна Лещук) та Зразкового дитячого хореографічного ансамблю “Райдуга” Голопристанського РБК (кер. Лариса Сафонова).

Вітаємо переможців

В ОНД «Просвіта» відбулося вшанування цьогорічних лауреатів премії імені Марійки Підгірянки обласної «Просвіти». Отож знайомимо вас із ними.

Михайлина БОДНАР

У номінації “Література” переміг Нестор Мартинець. Народився на Івано-Франківщині. З-під пера автора вийшло більше двадцяти п’яти книжок: поезія, гумор, новели, художньо-публіцистична повість “Пекло посеред раю”.

За заслуги перед українською культурою йому присвоєно звання “Заслужений діяч естрадного мистецтва України”.

Премію присуджено за книжки “Нехай Господь благословить ваш шлях” і “Українцю, у себе повір...”

У номінації “За просвітянську діяльність” переміг Євген Луців з книжкою “Просвіта Надвірнянщини”. Використано матеріали досліджень місцевих краєзнавців: Ігоря Андруняка, Богдана Березицького, Івана Бойка, Ростислава Гандзюка, Марії Ісопенко, Всеволода Кисілевського, Володимира Клапчука, Василя Левицького, Михайла Максим’юка, Миколи Сіщука, публікації з газет “Народна Воля”.

Надвірнянським районним об’єднанням “Просвіта” ім. Т. Шевченка також було подано на конкурс матеріал “Про зразкову дитячу бібліотеку” селища Ланчин. Керівником її є **Наталія Михайлівна Яремин.** Ця бібліотека визначена зразковою і базовою для проведення обласного семінару дитячих бібліотек “Сучасна бібліотека — платформа для патріотично-краєзнавчого виховання дітей”.

Пам’ятають тут і про Юрія Шкрумеляка — односельця, поета січового стрілецтва. У задумах працівників дитячої бібліотеки — створення в читальному залі куточка славного земляка, а в майбутньому відкриття музею Юрія Шкрумеляка. Тісно співпрацюють із редактором журналу “Дзвіночок” Лесею Пилип’юк-Диркавець, організовують цікаві виховні святкові академії.

Галина Теремко — член спілки майстрів народного мистецтва. Художниця, оригінальна своїм баченням краси довколишнього світу.

Закінчила Косівський технікум народних художніх промислів ім. В. І. Касіяна, Львівську академію мистецтв, народний університет мистецтв у Москві.

Є автором цікавих керамічних робіт, малюнків на склі. Її картини насичені орнаментальними мотивами, що мають багато спільного з народною різьбою, вишивкою, писанкарством. Роботу “Священномученик Миколай Чарнецький” пані Галина подарувала Папі Римському Франциску, аби він разом з усіма Церквами світу молився за нашу Україну.

Комісія відзначила Галину Теремко в номінації “Мистецтво”.

Дарія Петречко народилася в с. Чорна Нижньо-Устріцького району на Дрогобиччині (нині — Польща) в сім’ї Івана й Катерини Крілів. 1951 року разом із батьками була виселена в село Хащів Туринського району Дрогобицької обл., а в 1952 р. переїхала в Долину. Тут закінчила школу, а потім — Івано-Франківський інститут нафти і газу.

2002 року разом з однодумцями організувала Івано-Франківське обласне громадське товариство “Бойківщина”, обрана головою правління. У 2010 р. видала книжку про історію рідного села “Втрачені українські села. Чорна”, за яку отримала диплом лауреата конкурсу ім. Мирона Утриска.

Зібравши значну колекцію вишитого бойківського одягу з західної та східної Бойківщини, 2012 року видала альбом “Вишивані скарби Бойківщини. Західний регіон”, а 2015 року — “Вишивані скарби. Східна Бойківщина”. Альбом “Вишивані скарби. Центральна Бойківщина” — третій збірник вишиваного одягу Бойківщини.

За таку працю в номінації “Мистецтво” й перемогла Дарія Петречко.

Рожнятівське районне об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка висунуло на здобуття премії імені Марійки Підгірянки книжку “Світи. Ти мусиш” поетеси, члена НСПУ, голови первинного осередку ВУТ “Просвіта” Перегінської ЗОШ № 1 І—ІІІ ступенів **Наталії Данилюк.**

Народилася в селищі Перегінське Рожнятівського району. Закінчила Прикарпатський університет ім. В. Стефаника як філолог. Авторка чотирьох поетичних збірок. А ще вона — активістка “Просвіти”, лауреат літературно-мистецької премії імені Андрія Малишка, відповідальний секретар Рожнятівського літоб’єднання “Горґани”.

Голова обласної “Просвіти” Степан Волковецький всім переможцям конкурсу вручив дипломи лауреата обласної просвітянської премії імені Марійки Підгірянки, грошові премії і пам’ятні подарунки.

“Часто саме камерна сцена стає місцем експериментів для акторів і режисерів та сценографів. ”.

Візитівка камерної сцени

На Камерній сцені ім. Сергія Данченка Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка всоте показали виставу “Увертюра, До побачення”, за новелою Івана Франка “Сойчине крило”. Режисер-постановник Андрій Приходько.

Наталія Корпан, Андрій Приходько і Остап Ступка

Прем’єрний показ вистави відбувся у січні 2000 року на сцені Київської академічної майстерні театрального мистецтва “Сузір’я” і доленосним для режисера і виконавиці ролі Марії Наталки Корпан. Присутній на прем’єрі Сергій Данченко запросив митців до театру ім. Івана Франка.

Для історії цього театру вистава стала певною мірою знаковою. І не лише тому, що в ній звернулися до творчості Івана Франка. 19 січня 2002 року на Водохрещу її показом відкрився експериментальний сценічний майданчик “Театр у фойє”, де відбувалися пошуки молодих режисерів, драматургів, сценографів, акторів. А 19 березня 2012 року цією виставою відкрилася Камерна сцена з нагоди 75-річчя від дня народження багаторічного керівника театру, майстра режисури Сергія Данченка, і відтоді носить його ім’я.

Сьогодні, як і майже двадцять років тому, в головних ролях народний артист України Остап Ступка та заслужена артистка Наталія Корпан. Герой Остапа Ступки Масіно, відлюдник, егоцентрик та філософ живе своїм сталим життя і, здається, жодна ситуація не здатна вплинути на цю поміркована сталість, але новорічної ночі він отримує листа, який порушує ним же створені закони буття. І тепер новорічна ніч перетворюється на болючу сповідь, де реальність межує з божевіллям, де спогади стають реальними. Неможливо зрозуміти: жінка, що з’явилася на його порозі — реальна особа чи хвороблива уява Масіно творить цей образ?

Фінал вистави залишається відкритим... Знов лунає дзвінок: це принесли листа чи прийшла Марія?...

Про виставу “Увертюра, До побачення” ми попросили розповісти її творців.

Андрій Приходько, *заслужений діяч мистецтв України:*

— У п’єсі змальовано вічну тему стосунків чоловіка і жінки.

“Сойчине крило” побудоване так, що герой весь час читає і згадує листи героїні. Він весь час з нею розлучається і весь час на неї чекає. Тому назва вистави “Увертюра, До побачення”. Масіно слухає увертюру Россіні, і ця увертюра передує зустрічі з коханою.

На сцені лише дві людини, а насправді це цілий Всесвіт стосунків. Між персонажами роки відстані, а вони поруч. У Франка величезна любов до людини, він може передати космос у людині й людину в космосі.

Дуже вдячним акторам, які всі ці роки “тягнуть” на своїх плечах виставу. Майже двадцять років вистава живе не завдяки режисеру, а саме завдяки їм. У них різна природа, вони люди різних сфер. Це два янголи-охоронці спектаклю, два його локомотиви.

Остап Ступка, *народний артист України:*

— За двадцять років життя вистави ми змінилися. Але зберегли структуру “Сойчиного крила”, закладену Андрієм Приходьком на перших репетиціях. Він створив каркас, який актори нарощують своїми пропозиціями, оточенням, індивідуальністю, внутрішнім станом.

Ми грали виставу на різних сценічних майданчиках, брали з нею участь у численних театральних фестивалях. У Хмельницькому театрі “Кут” довелося грати на сцені завдовжки 1,5 м і завширшки 80 см. Але актор до всього пристосовується.

Виходимо на сцену і відразу відчуваємо, який глядач у залі. Його не цікавить, які в актора проблеми. Він прийшов подивитися виставу. І сцена — це те місце, де всі твої проблеми відходять на задній план.

У Франка надзвичайно багатий матеріал і для великої, і для камерної сцени. Дуже хотів би ще зіграти у виставі за його творами.

Наталія Корпан, *заслужена артистка України:*

— Ідея поставити цю виставу виникла в мого педагога Богдана Жолдака. Сказав мені: “Є цікава робота, шукай режисера”. Ним став Андрій Приходько. Завдяки цій роботі пізніше творча доля пов’язала мене з Національним академічним драматичний театром ім. Івана Франка.

Буває, що виставу ставить прекрасний режисер, у ній грають талановиті актори, але постановка виходить посередня. А тут усі зірки зійшлися. Змінюються сценічні майданчики, але вистава продовжує цікавити глядача.

За роки служіння в Театрі імені Івана Франка зіграла багато ролей, але ця залишається однією з найдорожчих.

Кращі європейські постановки у Києві

Київський академічний театр “Колесо” за підтримки Департаменту культури КМДА третій рік поспіль запросив киян на кращі вистави європейських театрів. Цього року у фестивалі взяли участь 8 країн: Австрія, Греція, Литва, Молдова, Польща, Румунія, Україна і Чехія.

Як показує театральна практика, камерне театральне мистецтво сьогодні розвивається не менш потужно, ніж мистецтво великої сцени. Камерна сцена дає можливість акторам та режисерам говорити з публікою на душевні теми. Часто саме камерна сцена стає місцем експериментів для акторів і режисерів та сценографів.

Більшість подій фестивалю відбувалася на основній сцені та камінній залі Театру “Колесо”. Дві вистави приймав на малій і великій сценах Театр на Липках.

Паралельно працювало два журі. Професійне, до складу якого увійшли театральний критик, заслужений діяч мистецтв України Сергій Васильєв (Україна), театральний критик, перекладач, драматург, завідувач літературно-драматургічної частини Білоруського державного академічного театру юного глядача Жанна Лашкевич (Білорусь), театрознавець, кандидат мистецтвознавства, заслужений журналіст України Світлана Максименко (Україна), театрознавець, директор Міжнародних театральних фестивалів камерних і моновистав Марія Танана (Литва), театральний режисер, художник, викладач Академії музики і виконавських мистецтв у Брно, доктор філософських наук, академік Міжнародної академії мистецтв Оксана Смілкова (Чехія).

А також було й глядацьке журі, у склад якого увійшли постійні глядачі театру “Колесо”. Їх різнить освіта, вік та професія, проте об’єднує любов до театрального мистецтва.

Програма складалася з 8 вистав, які представляли 6 зарубіжних колективів і 2 українські театри, а також одного майстер-класу для акторів та режисерів, який провела Оксана Смілкова.

Міжнародній програмі передував Український формат фестивалю. Це був своєрідний відбірковий тур. Участь у ньому взяли 7 вистав з різних регіонів України (Маріуполь, Суми, Житомир, Чернігів, Харків, Дніпро, Кропивницький). Переможцем став Харківський “Театр 19”.

— На фестивалі панувала чудова атмосфера, — наголосила на закритті президент, народна артистка України, художній керівник Київського академічного театру “Колесо” Ірина Кліщевська. — Це було свято. Хочу подякувати тим, хто нам допоміг, аби свято відбулося. Це насамперед директор Департаменту культури КМДА Діана Попова, наш партнер — Театр на Липках (ТЮГ) і його художній керівник, народний артист України Віктор Гирич.

Приз та диплом “За найкращу виставу” отримала вистава “Звірячі історії” Харківського “Театру 19”. Це незвичайна, оригінальна, приваблива та глибока п’єса сучасного американського драматурга Дона Нігро. Маленькі комедії про тварин, схожих на людей, та про людей, схожих на тварин. Смішні та зворушливі історії Миші, Бурундука, Котів, Папуг, Качкодзьоба, Бабуїна та інших тварин. Режисер вистави — Ігор Ладенко.

Також за висновками професійного журі призи та дипломи отримали:

“Спеціальний приз театру, який не втратив совість”: Київський академічний театр “Колесо” за виставу “Ми, Майдан”;

“За емоційно-достовірну аудіовізуальну концепцію вистави”: творці вистави “Ми, Майдан” Київського академічного театру “Колесо”;

“За високу виконавську культуру”: Karl Menrad & Vienna clarinet connection за музично-поетичну виставу “Маленький Відень на Пруті”;

“За яскравий бестіарій жіночих образів”: актриса Харківського “Театру 19” Наталія Іванська за низку ролей у виставі “Звірячі історії”;

“За інтенсивність проживання ролі”: Мартинас Недзінскас — виконавець вистави “Дивовижні речі” театру KITAS KAMPAS (Вільнюс, Литва);

“За переконливу гру”: Іонуцу Корніле — виконавець ролі Його у виставі “Шкіра і небо” Національного театру Vasile Alecsandri (м. Яси, Румунія);

“За пластичне вирішення вистави”: вистава “Fin de...” Варшавського театру Druga Strefa.

Глядацьке журі також визнало кращою виставу “Звірячі історії” Харківського “Театру 19”. А дипломом генерального директора відзначили виставу Державного молодіжного драматичного театру “З вулиці Роз” (м. Кишинів, Молдова), директор Юрій Хармелін.

Фото **Євгена ЧЕКАЛІНА**

Дванадцять найкращих вистав

Оприлюднено шорт-лист з 12 фіналістів Другого всеукраїнського театрального фестивалю-премії ГРА.

“GRA” (“Great Real Art”) була заснована Національною спілкою театральних діячів України минулоріч.

Фестиваль має встановлені етапи і правила. “GRA” проводиться на конкурсній основі раз на рік за підсумками минулого календарного року. Друга ГРА стартувала на початку поточного року і зібрала до розгляду прем’єри, що вийшли у період з 1 січня до 31 грудня 2018 р.

Експертна рада фестивалю з 84-х заявників обрала 30 кращих. Протягом березня-червня експерти подорожували містами України і переглядали вистави з лонг-листа наживо.

А організатори фестивалю оприлюднили шорт-лист з 12-ти вистав, які увійшли до фінальної частини. Фінальний етап стартує 24 листопада, і вже міжнародне журі буде оцінювати вистави-номінанти. У глядачів, до речі, теж буде можливість переглянути вистави-фіналісти: протягом останнього тижня листопада в Києві відбудеться показ цих вистав на різних театральних майданчиках столиці.

Шорт-лист ІІ Всеукраїнського театрального Фестивалю-Премії “ГРА”

Номінація “За найкращу драматичну виставу”:

1. Київський академічний театр драми і комедії на Лівому березі Дніпра, ГО “Інститут дослідження театру “Шостий поверх” — “Погані дороги”;

2. Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка — “Коріолан”.

Номінація “За найкращу виставу камерної сцени”:

1. Київський академічний театр на Печерську, ГО “АРС МАГНА” — “Бог різанини”;

2. Київський академічний театр “Золоті ворота” — “Фрекен Юлія”;

Номінація “За найкращу виставу для дітей”:

1. Київський муніципальний академічний театр опери і балету для дітей та юнацтва — “Король Дроздобород”;

2. Рівненський академічний обласний театр ляльок — “Пливе човен, казок повен”.

Номінація “За найкращу музичну виставу у жанрі опери/оперети/мюзиклу”:

1. Київський національний академічний театр оперети — “Скрипаль на даху”;

2. Одеський національний академічний театр опери та балету — “Орфей і Еврідіка”.

Номінація “За найкращу хореографічну/балетну/пластичну виставу”:

1. Академічний театр “Київ Модерн-балет” — “Спляча красуня”;

2. Львівський національний академічний театр опери та балету ім. С. Крушельницької — “Правда під маскою”: “Пульчинелла”, “Весна священна”.

Номінація “За найкращу пошуково-експериментальну виставу”:

1. Київський академічний театр на Печерську — “Світ у горіховій шкаралупі”;

2. Одеський академічний обласний театр ляльок — “Баби Бабеля”.

Матеріали підготував **Едуард ОВЧАРЕНКО**

«Пісні залізного трону» прозвучали на столичному Майдані Незалежності

Георгій ЛУК’ЯНЧУК

...Не страшно згинути в пітьмі,
якщо ніколи не спинятись.
Сьогодні цар, а завтра — ні.
Життя коротке, щоб боятись...

5 липня на Майдані Незалежності поблизу Лядських воріт у Києві відбулася волонтерсько-мистецький подія “Пісні залізного трону”. На центральній площі столиці виконавці заспівали фронтові пісні, створені у час російсько-української війни. Це щирі та відверті пісні про Донбас, війну та українських захисників. Напередодні організатори мистецько-патріотичної акції звернулися до друзів, військових ветеранів АТО, волонтерів, усіх небайдужих активних громадян і запропонували зустрітися, поспівати фронтових пісень, послухати та почитати віршів з чудової нагоди — легендарний “Залізний трон сходу” встановлено у Києві на Майдані Незалежності. Арт-об’єкт “Залізний трон сходу” створений на околицях Донецька з уламків війни: снарядів, кулеметних стрічок, мін. Авторам та власне реалізаторам проекту залізного трону є запорізькі волонтери Денис та Валентин. Концерт “Пісні залізного трону” за участю талановитих зірок фронтової творчості військових та волонтерів Олександра Ламбурського, Андрія Кириченка, Маріанни Крамар, Юлії Майбороди, Олександра Крамара, Віктора Ятченка пройшов у душевній і теплій атмосфері. Читали вірші та співали пісень на фронтову тематику. Розповідали сумні й веселі історії. Сміялися і плакали. Згадали і наших полеглих Героїв та вшанували їхню пам’ять хвилиною мовчання. Згадали полонених українських моряків, присвятили їм пісню.

Учасниця “Пісень залізного трону” Юлія Майборода (ліворуч) і ведуча мистецького заходу та співавтор кількох виступів колег Наталія Прилуцька

Виступає Маріанна Крамар

Олександр Ламбурський

Андрій Кириченко читає поезію

Маріанна Крамар, волонтер, бард, поет, керівник бард-клубу “Дім” — учасник патріотичних заходів, концертів, фестивалів і акцій на підтримку воїнів АТО/ООС. Творець і ведуча фб-сторінки “Про.Українське”. Нещодавно багатьох вразив її виступ на акції на підтримку українських моряків під посольством РФ у Києві. Ще одна яскрава учасниця “Пісень залізного тронту” — Юлія Майборода (позивний “Бандерівна”). Фронтова співачка та волонтер, яка об’їздила всю лінію фронту з авторськими піснями. Присвячує пісні нашим військовим та висвітлює важливі події фронту, пережиті моменти. Пісня “Перемир’я”, відео з якою знято на позиції Зеніт, на околиці Донецького аеропорту, особливо вразила присутніх своєю актуальністю.

Олександр Ламбурський (позивний “Моряк”) — лауреат фестивалю “Пісні, народжені в АТО”, заступник голови спілки ветеранів і інвалідів АТО “Дух Воїна України”. З перших днів війни пішов воювати добровольцем, наразі воює у складі 30-ї окремої механізованої бригади імені князя Костянтина Острозького.

Ще один учасник патріотичного заходу “Пісні залізного трону” — військовий 72-ї механізованої бригади, фронтовий поет Андрій Кириченко. Своєю поезією та авторською піснею поділилися зі слухачами Віктор Ятченко та Олександр Крамар...

Такі вечори дуже потрібні в мирних містах, щоб нагадували, що триває війна, на якій віддають життя за рідну країну її герої, а для небайдужих українців, бійців та волонтерів це чудовий привід зустрітися. Дуже хочеться, щоб мистецько-патріотичний захід “Пісні залізного трону” став доброю традицією і продовжився у всіх містах України!

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2019

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 79

на 1 місяць	18 грн 11 коп.	на півроку	99 грн 41 коп.
на 3 місяці	52 грн 33 коп.	на рік	195 грн 02 коп.

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор **Павло МОВЧАН**

Головний редактор **Микола ЦИМБАЛЮК**

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), **Павло МОВЧАН**, **Олександр ПОНОМАРІВ**, **Микола ТИМОШИК**, **Георгій ФІЛІПЧУК**, **Микола ЦИМБАЛЮК**, **Іван ЮЩУК**

Заступник головного редактора з виробничих питань **Наталія СКРИННИК**
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар **Ірина ШЕВЧУК**

Відділ культури **Едуард ОВЧАРЕНКО**

Відділ коректури **Ольга ЖМУДОВСЬКА**, **Ірина СТЕЛЬМАХ**

Комп’ютерна верстка **Ірина ШЕВЧУК**, **Володимир ЖИГУН**

Інтернет-редактор 279-39-55

Черговий редактор **Едуард ОВЧАРЕНКО**

Бухгалтерія 279-41-46

Адреса редакції: **вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001**

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”, 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 12/14.

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.

Індекс газети **“Слово Просвіти” — 30617**

4 820095 780016 19028